

EZBER DIŞI SÖYLEŞİLER (15)

“Küresel Kriz Neden Oldu? Geçecek mi? Olasılıklar”

Doç. Koray Çalışkan

Tepekule Kongre ve Sergi Merkezi
20 Aralık 2008

tmmob
makina mühendisleri odası
izmir şubesi

İzmir - 2010 / 14 - 13

tmmob
makina mühendisleri odası
izmir şubesi

KORAY ÇALIŞKAN

Küresel Kriz Neden Oldu? Geçecek mi? Olasılıklar

Bu kitabın yayın hakkı **Makina Mühendisleri Odası**'na aittir.
MMO'nun izni olmadan, kopya edilemez, kullanılamaz.

Yayına Hazırlayanlar: Elif Aydoğdu Oral - Önder Sözen

Grafik Tasarım: Nurcan Durmaz

Baskı Yeri: Can Dijital Baskı Hizmetleri

Gazi Blv. No: 93/A Çankaya - İZMİR

Tel: 0 232 441 20 22 (PBX)

Baskı Tarihi: Eylül 2010 - İZMİR

ISBN No: 978-9944-89-974-1

İzmir - 2010 / 14 - 13

SUNUŞ

Ülkemizde siyasetin sığlaştığı, politik tartışmaların magazinleştiği bir süreç yaşıyoruz. Kavramlar, değerler birbirine karıştı. Düşüncenin, düşünmenin önemi yitiyor ve yaşanan her sorunda insanlar şiddete başvurur hale geliyor.

Toplumsal algının netliğini ve toplumsal barışı zedeleyecek bu durumdan kurtulabilmek için ezberlerin ve reflekslerin sorgulanması gerekiyor.

Bir yandan askeri vesayet altında bir türlü gelişemeyen demokrasimiz, diğer yandan neoliberal politikalarla değersizleştirilmeye çalışılan emek ve insan, katledilen çevre...

Bu kadar kapsamlı sorunlar doğru zeminler yaratılarak tartışılmamakta, çoğunlukla uzlaşmalarla çözülebilecek, ortak akıl, ortak payda yaratılabilecek konular, başlangıçta yaratılan kutuplaşmalar nedeniyle içinden çıkılmaz noktalara sürüklenmektedir. Böyle bir ortamda konuları kutuplaşmalara, ezber söylemlere, önyargılara kurban etmeden, o konuda araştırma yapmış uzmanların katılacağı söyleşilerde ele almayı hedefledik.

Bu anlayışla Ezber Dışı Söyleşiler 10 Şubat 2007 tarihinde başlamış ve bir çok uzman katılımıyla dizi halinde sürdürülmüştür.

Bugüne kadar gerçekleşen söyleşileri çözümleyerek her birini fasikül şeklinde yayımladık, sözlerin yanı sıra tarihe yazılı olarak not düşerek sizlere ulaştırmayı amaçladık.

Ezber Dışı Söyleşilere konuşmacı ve dinleyici olarak katkı koyan emeği geçen herkese teşekkür eder, ezber dışı söyleşi fasiküllerini halkımızın, kamuoyunun hizmetine sunarız.

**TMMOB Makina Mühendisleri Odası
İzmir Şubesi Yönetim Kurulu**

KORAY ÇALIŞKAN

Küresel Kriz Neden Oldu? Geçecek mi? Olasılıklar

Merhaba hepinize. Bu güzel, güneşli günde dışarıda gezmek yerine, buraya beni dinlemeye geldiğiniz için hepinize teşekkür ederim. Ben, İzmirliyim; İzmir her zaman bana çok iyi davranmıştır, kucak açmıştır.

Bugünkü konumuz çok iç açıcı bir konu değil, krizden bahsedeceğiz ve üç mesele hakkında zamanınızı alacağım. Öncelikle, bu kriz nedir, nereden çıktı, biraz onu anlatmaya çalışacağım. Daha önceki krizlerden çok önemli bir farkı var bu krizin. Mesela 1929 kriziyle; daha önce, 19. Yüzyılda çıkmış iki krizle ya da mesela bizdeki 2001 kriziyle ne gibi farkları var, onu anlatmaya çalışacağım. Daha sonra da yapılabileceklerin neler olduğunu; kısa, orta ve uzun vadede, tıpkı bir falcı gibi, bir vakte kadar, iki vakte kadar, üç vakte kadar neler yapılabileceğini, nasıl talepler geliştirilebileceğini dilim döndüğünce anlatmaya çalışacağım.

Hatırlarsanız, yaklaşık 1.5 sene önce Amerika'da, subprime mortgage piyasasında çıktı bu kriz. Subprime mortgage, piyasası yok-sullar için ev kredilerinin alınıp satıldığı bir piyasa. Yani mesela alt orta sınıfsanız Amerika'da, bir ev alıyorsunuz 30 yıl vadeyle ve borçlanıyorsunuz. Kimden alıyorsunuz? Atıyorum, mesela ben, Nilgün hanımdan 100 bin dolar aldım ve bir ev aldım Arkansas'ta ve ben bunu ödüyorum. Nilgün hanımın paraya ihtiyacı var, 100 bin dolar vermiş bana, o parayı da benden geri alacak ve 120 bin dolar olarak geri alacak, mesela önümüzdeki 10 yıl zarfında. Asuman hanım geliyor, diyor ki, *“Yahu, ben araştırma yaptım, bu Koray iyi çalışıyor, işleri de yolunda. Sen bırak o 100 bin dolarlık borcu, bana sat o borcu, ben sana 110 bin dolar vereyim, bu borç benim olsun.”* O da *“Tamam”* diyor. Sonra, ben ona borçlanmışken, başkasına borçlanıyorum ve bu borç dolaşmaya başlıyor piyasada. Bu borcun bir piyasası var. İki tane şirket; Freddie Mac ve Fanny Mae bunu düzenliyor. İşte,

bu piyasa borcunun meta haline getirildiği bir piyasada bu kriz patlıyor. Fakat çok büyük bir piyasa bu. O piyasadaki krizle birlikte, hedge fonlar dediğimiz, yüksek riskli, ama yüksek getirili fonlara sığıyor. Onun arkasından reel sektöre sığıyor ve şu anda hepimizi içine almış ve birinci dünya merkezli çok çok büyük bir krizle karşı karşıyayız.

Böyle deyince birazcık işler karışıyor. Yok hedge fondur, yok subprime mortgage'tır, böyle çok seksi laflar edebilirim; ama işin mantığı aslında çok basit. Şu: Uluslararası kapitalizm şu anda şöyle işliyor: Düşünün, benim bir fabrikam var ve iplik üretiyorum diyelim. İzmir'in pamuğunu alıyorum, eğiriyorum. TARİŞ'ten alıyorum, tüccardan alıyorum falan ve onunla iplik yapıyorum. Gayet başarılı bir fabrikam var ve bu ipliği mesela dokusunlar diye Denizli sanayicisine, Tayvan'a, Hindistan'a falan çok güzel pazarlıyorum. Bir banka geliyor, diyor ki bana, *"Yahu, bu senin iplikleri metrekaresi 1 liradan satıyorsun, epey de iyi gidecek; ben senin 10 yıllık ipliğini alayım."* "Tamam" diyorum. *"Ama 100 kuruş vermeyeyim sana, 90 kuruş veriyim. Ama al, sana verilecek bütün parayı veriyorum ben sana, bütün ipliğini ben satın alacağım senden."* Ben de "Tamam" diyorum, 10 yıllık ipliği satıyorum, yüzde 10 indirimle. Belki biraz para kaybediyorum; ama 10 yıl boyunca gelirim sabitliyorum. İplik var mı ortada; yok. Emekçiler var mı; kimisi 7-8 yaşında, kimisi 5-6 yaşında, ta 10 sene sonra ipliği eğirecek emekçiler, onlar da yok. Sadece benim fabrikamın çalışacağına dair bir güven var ve o güven üzerinden, işletmemin gücü üzerinden, bankaya, önceden, vadeli bir işlemle, ürettiğimi satıyorum.

Şimdi, adamın elinde 10 yıllık iplik var, onu satacak. Birisi de geliyor, diyor ki bankaya, *"Yahu, sen bunu 9 liraya aldın, ben sana 8 lirayı şimdiden vereyim, ver o ipliği bana. Senin 1 lira kârın olacak zaten, benim üzerimde olsun."* "Tamam" diyor, o da ona satıyor ve bu olmayan ipliğin sahibi, ödenmemiş borcun sahipleri gibi bir piyasa içerisinde dönmeye başlıyor.

Ben ne yaptım; o parayı aldım. O para aslında cebimdeki para gibi değil, o bir kredi mektubu. Banka da diyor ki, *"Yahu, bu adamın parası var. Ha, şimdi cebinde, hesabında yok; ama bir şey olursa ben ödeyeceğim zaten onun borcunu."* Alıp gittim, bir fabrika daha kurdum. Orada da iplik eğirmeye başladım. Koray İplik Sanayi Ticaret Anonim Şirketinin yanına bir de Elif İplik Sanayi Ticaret Anonim Şirketini kurdum ve orada da üretmeye başladım.

Diyelim ki bir sorun oldu banka ödemelerinde ve banka bana

başka bir nedenden dolayı, ödemeleri azaldığı için ipliğimin parasını vermemeye başladı. İpliğimin parasını vermemeye başlayınca ne oldu; bu sefer başka insanlar daha ucuza iplik satmaya başladılar. Benim ipliğimi elinde değiştiren insanlar bu sefer 4 liraya, 5 liraya alıp satmaya başladılar ipliği. İplik aynı iplik, emekçi aynı emekçi, fabrika aynı fabrika, iplik talebi aynı talep, giysi ihtiyacı aynı ihtiyaç. Fakat varolan vadeli işlemler piyasası benim asli ilişkilerimi belirler oldu. Yani benim ikinci fabrikayı açmama neden olan değişim ilişkisi gelip söyle bir durum yarattı: Benim elimdeki iplik kaç para; 9 liraya satıyorum ya ben artık ipliği, satmışım. Piyasada kaç para; 6 liraya düştü. Benim aslında ürettiğim şeyin asli değerini ben satmışım; ama piyasadaki değeri yok. Piyasadaki değeri olmayınca ne oluyor; banka onu bana geriye istese de ödeyemiyor. İstese de geriye ödeyemeyince ne oluyor; benim iki fabrika da çöküyor. Niye; çünkü ben işçilere para veremiyorum, işçiler çalışmıyor, ortalık karışıyor, fabrikalar kapanıyor.

İnsanların giyinmeye ihtiyacı var, pamuk üretiliyor, asli piyasadaki her şey dönüp dolaşıyor. Orada bir sorun yok. Onun türev piyasasında, bankaların olmayan değerini ticareti üzerinden peydahladıkları kârlar gelip bu asli piyasayı vuruyor.

Şimdi bunun bütün dünya çerçevesinde olduğunu düşünün, bütün sektörlerde olduğunu düşünün. Şu anda yaşadığımız şey bu. Yani bu subprime mortgage piyasasında varolan şey, aslında krizi gösteren bir sorundur, krize neden olan bir sorun değil. Krizin esas nedeni, asli iktisadi ilişkilerin kat kat üzerine çıkmış türev iktisadi ilişkiler.

Türev ne demek; asli olandan türeyen demek. Hani matematikte yapıyoruz ya. Mesela, x^2 'nin türevi $2x$ 'tir. Mühendisler, matematikçiler bilirler. Bu asli iktisadi ilişkilerin türevleri ortaya çıkıyor. Şu anda türev piyasalarda dünyada dolaşan, el değiştiren değer yaklaşık 700 trilyon dolar civarında. Şu anda dünyanın Gayri Safi Milli Hasılası, yani asli sektörlerde üretilip, alınıp satılan bütün malların değeri 60 trilyon dolar. Bir tarafta 60 trilyon dolarlık değer var, diğer tarafta 700 trilyon dolarlık türev değer var. O türev değerler değişiyor. O türev değer kimin değeri? Bizim çocuklarımızdan, gençlerimizden, hatta onların çocuklarından aldığımız borçların üzerinden geliyor; onların üzerinden biz yazlığı yaptık. Hani diyor ya, “*Yazlığın taksitini ödüyorum*” falan. Nereden geliyor bu kadar para; buralardan geliyor ve bütün dünyaya bu inanılmaz rant dağılımı durumunda.

Bu rantın, daha teknik bir terim kullanmam gerekirse, bu tezgahın dönmesini sağlayan tek şey, asli iktisadi ilişkilerde bir sorun olmayacağına dair inanç. Tamam, istediğiniz kadar sorun çıkmayacağına inanın. Mesela, Sayın Başbakan ne diyor; “*Kriz bize teğet geçecek*” diyor. Doğru söylüyor, onu söylemesi gerekiyor; çünkü “*Kriz gelip bizi mahvedecek*” derse zaten iki katı mahvolacağız. O, yanlış bir şey yapmıyor. Niye; çünkü öyle söylerse milleti paniğe sevk edecek. Millet panik yapınca ne olacak; hepimiz paraları bir yerden çekmeye çalışacağız, al sana Arjantin.

İnsanlar şimdi diyorlar ki -*Dünya Bankası ve IMF reformlarının yaptığı bu-* “*Biz, güven oluşturacak paketleri açıklayalım ve o güveni ayakta tutarak, asli sektörlerin çalışacağına inancı pompalayıp bu türev piyasalardaki tezgahın dönmesini sağlayalım.*” Ama oradaki tezgah dönmediği için asli piyasalar gerçekten çalışmıyor. Bunu göremiyoruz bir türlü.

Bir de daha ilginç bir ironiyi görmüyoruz, ki o da şu: Geç modern kapitalizm böyle ultra rasyonel saiklerle yürür, değil mi; her şey artık rasyonelleşmiştir, herkes makine gibi tıkr tıkr yürüyordur. Birçok gözlemcinin anlamadığı şu: Bu kadar rasyonelleştirilen, bu kadar tıkr tıkr yürüdüğüne inanılan sistem insanların inançlarına bağlı. Modernizmin aslında en büyük çıkması bu. Bir taraftan her şey rasyonel diyerek, bize böyle inanılmaz, makine gibi işleyen sistemler, yürüdüğüne inanmamızı istediği sistemler sunarken, o sistemlerin yürümesini ancak inancımıza bağlıyor. Hani ruh çağırırken, “*Bak, ruha inanmayan olursa ruh gelmez; ama herkes inanırsa ruh gelir*” derler ya, kapitalizmin ruhu da ancak hepimiz inandığımız sürece geliyor. Şimdi o inanç da sarsılmış durumda. Kriz esasen bundan kaynaklanıyor.

Türev piyasalar ve reformlar, bu piyasa reformları nasıl ortaya çıktı; biraz onu anlatmaya çalışayım.

Biliyorsunuz, 1940'lara kadar daha dünyada, ilk sömürgeci emperyalizm denilen bir sistem söz konusuydu, böyle bir dünyada yaşıyorduk. Mesela, İngiltere'yi düşündüğünüz zaman, İngiltere, dünya tarihinin en uzun süre büyüme rakamlarını yakalamış ülkesi; onun nedeni sömürgecilik. Tabii, Hindistan gibi, o zaman dünyada beş kişiden birinin yaşadığı, şimdi altı kişiden birinin yaşadığı bir ülke tamamen senin piyasan. Kapalı bir piyasa ve orayı döndürüyorsun. Keynes, bu 1929 krizinden dünyayı kurtaran adam, Hindistan'da kolonyal dönemde yetişmiş bir adamdır. İlk kitabı Hindistan para birimi üzeri-

ne. Mill diye bir adam vardır, hep okutulur, faydacılığın babası falan diye geçer, amcası Bentham'la birlikte anılır. Bu adam da Hindistan'da yetişmiş birisidir. Liberalizmin babası olan, özgürlük falan diye söylemleriyle ünlü John Locke, Carolina'da, hem Güney'in, hem Kuzey'in köleci anayasalarını yazan bir kişidir. Bu insanlar aslında bu fikirlerini hep o sömürgeci düzenin içerisinde kuruyorlar.

Sömürgeci düzenin bir tane özelliği var: Dünya dörde bölünmüş durumda. Dörtte biri, sömürgeleştirilemeyen eski imparatorluklarının alanları; Osmanlı İmparatorluğu gibi. Mesela, birkaç yeri hariç, Türkiye'yi sömürgeleştiremiyorlar. Nedenini biliyoruz. Ama diğer dünyaya baktığımızda, her yer kapılmış durumda.

1945'lerden sonra, Amerika Birleşik Devletleri, eski bir sömürge olan Amerika Birleşik Devletleri güçlü bir ülkeye dönüştükten sonra yeni bir dünya düzeni kurulmaya başlıyor. İlk kurulanlar elbette Dünya Bankası, IMF oluyor ve İkinci Dünya Savaşı üzerinden, artık millileşen ekonomileri birbirine bağlayacak süreçleri tamamlama işlevleriyle yükleniyorlar.

Daha önce emperyal bir ekonomi vizyonu var. Emperyal ekonomi vizyonunda ekonomiste ihtiyaç yok. Ekonomi denilen sözcük, bir isim olarak 1940'lardan sonra kullanılıyor. 1930'lara baktığımızda, ekonomi sözcüğü yok. Hele hele milli ekonomi denilen şeyin ölçülmesi biçilmesi, Gayri Safi Milli Hasıla hesapları; bunların hepsi sömürgecilikten sonra güya bağımsızlaşan ulusların iktisadi ilişkilerini düzenleyebilmek için icat edilen araçlar. Hint milli ekonomisi, Türkiye milli ekonomisi, Irak milli ekonomisi... Her şey minik minik milli ekonomilere bölünüyor dünyada ve büyük milli ekonomiler var, küçük milli ekonomiler var. Bunlar nasıl birbiriyle ilişkililiyor? Bir sorun çıkıyor. Kapitalizmin 1929 krizi, bildiğiniz gibi, olağanüstü bir militerleşmeyle çözülüyor. Amerikan ekonomisi silah üretimi üzerinden kalkıyor, ondan sonra uzun dönemli tahviller üzerinden borçlanmayla Avrupa'yı kurtarıyorlar falan filan. Ondan önce, daha geride kalmış sömürgeci bir ülke, geliyor, hop diye, faşizm üzerinden korporatist bir düzenle kapitalizmin, liberalizmi sallamaya başlıyor. Onu birinci dünyanın geriletmesinin bir tek koşulu var; sosyal demokrasi. Birinci dünyanın orta sınıflarıyla varolan serveti paylaşırsın ya da paylaşmazsın. Orta sınıflar "*Tamam*" diyorlar; Roza Lüksemburg'lar ve onun çevresinden gelen insanlar, sosyalistler öldürülüyor, sosyal demokratlar geliyor. Bunların başında da, bildiğiniz gibi, Edward Bersntein isminde, sosyal demokrasinin kurucusu ünlü bir adam var.

Mesela, onun eserlerine baktığımızda, bu çok açık bir şekilde görülüyor. Onun söylediği de şu: “İleri kültürler, geri kültürlerin gelecekle-rini belirlemekle yükümlüdürler.” Yani diyor ki, “Bir Alman olarak, Hindistan’ın nasıl yapacağını ben söylerim, Kongo’nun nereye evri-leceğini ben belirlerim.” Sosyal demokrasi sayesinde orta sınıf stabili-ze oluyor birinci dünyada ve geliyoruz 1980’lere.

1980’lerde, hepinizin bildiği gibi, inanılmaz bir neoliberal dalga geliyor. O dalganın başlangıcı da 1970’lerin ortasından itiba-ren özellikle Amerika’da türev piyasaların kurumsallaşmış olmasıdır.

Türev piyasalar bundan önce kumar olarak görülüyor. Türev nedir; şöyle anlatayım: Şimdi, İzmir Ticaret Borsasına gittiğinizde, bakarsın, pamuk alınıp satılır. O asli pamuğun, bu pamuğun alınıp satılmasıyla oluşan piyasa. Spot denilir.

Vadeli işlemler şu: Ben sizin 2 yıl sonraki pamuğunuzu alıyo-rum ve şimdiki fiyatını veriyorum size. Pamuk yok, 2 yıl sonra üreti-lecek.

Opsiyon da şu: Sizin 2 yıllık pamuğunuzu kilosu 1 milyon lira-ya alma hakkını satın almak için kaç para istersiniz bizden? Bir tüc-car diyor ki, “Nilgün abla, ben sana pamuğu bulurum; ama yüzde 10 da ben alırım.” “Ne kadar?” diyeceksiniz; “Yahu, 10 kuruş da bana ver, sana ben 1 liradan bulurum pamuğu” diyor. Bu da opsiyon. Yani bir çeşit sigorta, ama fiyat sigortası.

Bu piyasalar kurulmaya başlanıyor Amerika’da. Asli emtiada kuruluyor, pamuk gibi. Ama borçta da kuruluyor, dolarda da kurulu-yor, yani dövizde de kuruluyor. Tahvilde kuruluyor, hisse senedinde kuruluyor ve varolan değişim içerisinde olan bütün asli emtianın türev piyasaları kuruluyor. Sonuçta ne oluyor; o türev piyasaların ancak bir şekilde büyüyüp genişlemesi sayesinde yürümesi mümkün. Saadet zinciri gibi bir şey. Türev büyümeyince tezgah yürümüyor. Çünkü asli emtiaya bağlı olduğunuz için, adamlar diyorlar ki, “Ulan, 10 tane üretilecek burada, 100 tane türev var; sorun olur.” “Hayır, gelişen piyasalar var, oraya yatırım yapıyoruz” diyorlar. Hani büyü-yen piyasa, gelişen piyasa. Bu da özellikle birinci dünyadaki sermaye-nin yatırım yapabileceği yatırım araçlarını çeşitlendirme ihtiyacından doğuyor. Bunun üzerinden de özellikle daha önce sömürge olan her yerde borsalar açılmaya başlıyor. İstanbul, Mumbai, Kahire, Doğu Bloğu çöktükten sonra Moskova... ve bu borsalar, normal borsanın, birinci dünya borsalarının üç katına çıkıyor sayı olarak, ilk 10 yıl içe-risinde, 1990’a kadar. Hemen arkasından, o milli ekonomi denilen

şeyin ulusalcı reflekslerle kendini kontrol etme çabası, yerini uluslararası sermaye hareketlerinin özgürleşmesine bırakıyor. Yani aslında daha önce, emperyal dönemde dünya üçe ayrılmıştı ya, şu anda tek bir piyasa haline geliyor. Şu anda varolan ekonomi dediğimiz şey, aslında bize bu hikayeyi kuran bir etki yaratıyor.

“O zaman, değişik olan ne?” diyebilirsiniz bana, *“Bunu anlattın, tamam; ama aynı emperyalizm işte. Orada da geliyorlar, burada da vuruyorlar.”* Öyle değil. Fark şu: 1929’da türev piyasalar gerçekten, gerçeklik dediğimiz şeyin tezahürüydü. Mesela, atıyorum, bu, gerçek su; bu, suyun 2 yıllık değeri; bu benim konuşmamı yazdığım kağıt da 2 yıl sonraki değerinin sabit fiyat garantisi olsun. Gerçekten su üretiliyordu, çok küçük türev piyasaları vardı ve o suyu üreten insanlar kendi üretimlerini bu türev piyasalardaki değişimlere göre ayarlıyorlardı. Su çok olduğu zaman fiyatlar düşüyordu, su az üretildiği zaman fiyatlar yükseliyordu. Pamuk çok üretildiği zaman fiyatlar düşüyordu, az üretildiği zaman fiyatlar yükseliyordu. Hani o neoklasik iktisat dediğimiz arz-talep eğrileri vardır ya, dünyadaki bütün öğrencilerin çizdiği; yani bu şekilde yürüyordu 1929’da. Marx’ın eleştirdiği politik ekonomistler bu arz-talep eğrilerini düşünerek dünyayı anlıyorlardı, Marx da bu dünyayı eleştiriyordu. Şu anda çok farklı bir durum var. Şu anda olan şu:

Türev piyasalar dediğimiz şey, 1980’den itibaren her yerde, her mala uygulanan, serbestçe ticareti yapılan piyasalar haline geliyor ve bunların toplam değeri, bunun değerinin 11 katı şu anda. 60 trilyona karşılık 700 trilyon dolar. Yani düşünün, Türkiye gibi bir ülke bin sene köle gibi çalışsa bu parayı toparlayamaz. Biz, bin sene bu nüfusla çalışsak da toparlayamayız. Olağanüstü bir para dönüyor, dolaşiyor ve gerçekte yok öyle bir değer.

Opsiyon piyasaların bir özelliği var: Opsiyon piyasaları gelecekteki fiyatın garantisi olduğundan, insanlar o fiyatı hesaplayabilmek için bazı iktisadi modeller kullanmak zorundalar. Bu model de, black and sholls diye bir formül var, o formülle kullanılıyor. Black and sholls formülü, iktisadi aktörlerin kriz ve normal durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini söylüyor. O formülü kullanmadan da bu piyasalarda alım-satım yapamıyorsunuz.

1929 krizinde ne oldu? İzinizle, bir benzetme kullanacağım. Düşünün, insanlar bir köprüden yürüyorlar, köprüden hep beraber gidiyorlar. Köprü sallanmaya başlıyor, bir kriz oluşuyor, asli piyasada bir kriz oluşuyor ve asli piyasada varolan aktörler kendi kafalarına

göre o piyasayı yorumlayarak bazı adımlar atıyorlar. Doğru yapıyorlar, yanlış yapıyorlar, binlerce değişik versiyonda binlerce gariplik oluyor ve bu köprünün üzerinden patır patır düşüyorlar. Bir sürüsü yok oluyor, boğulup gidiyor, bir bölümünü yardımla kurtarıyor devlet ve insanların köprünün üzerinde tekrar gitmeleri için bir destek mekanizmasıyla, Keynes'in aklına gelen destek mekanizmasıyla işi yola sokuyorlar. Nasıl?

Mesela, herkesin bir bütçesi var ailesinde, herkes ayağını yorganına göre uzatıyor. Bütçede sorun çıkınca ne yapıyoruz; harcamalarımızı kısıyoruz, değil mi; üç gazete yerine iki gazete alıyoruz, iki gazete yerine bir gazete alıyoruz, hiç gazete almıyoruz, sinemaya gitmiyoruz, tatile gitmiyoruz falan. Yani eğer gelirimiz düşüyse, kriz varsa daha az harcıyoruz. Keynes diyor ki, "*Kapitalizm böyle işlemez. İşler kötü gidiyorsa daha çok harcayacaksın.*" Doğru söylüyor. Neden; çünkü asli sektörde bir sorun var. Gerçekten, hükümetler parayı basıyorlar. Nasıl basıyorlar; tahville. Yani 30 senelik borç alıyor. Millet, "*Ulan, devlet batır mı?!*" diye düşündüğü için, devlete çok güvendiği için oraya parasını yatırıyor; devlet de milletin parasını topluyor, sanayiye veriyor. Böylece 30 yıl içerisinde de ekonomi yoluna girdiği zaman onları vergi olarak topluyor ve o borcu kapatarak sistemi kurtarmış oluyor. Keynes'in yaptığı bu.

Hani 1929'daki krizden farkını anlatacaktım ya, şimdi olan şey de şu arkadaşlar: Bir köprüde gidiyoruz yine, köprü sallanmaya başladı. Black and sholls gibi, 700 trilyon dolarlık piyasayı örgütleyen formülleri bütün trader'ler, bütün bankalar, IMF, Dünya Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, herkes kullanmak zorunda olduğu için, adımlar ne oluyor; adımlar birbirine benzemeye başlıyor, herkes aynı adımı atmaya başlıyor. Askerlik yapanlar bilir, yapmayanlar da az çok bilir; bir köprüden uygun adım geçirirsen mangayı, köprü çöker. Niye? Herkesin 80 kilo olduğunu düşünelim, herkes aynı anda 80 kiloyla basıyor, hiç olmadığı kadar bir güç biniyor sisteme, köprüye ve köprü çöküyor. Şu anda kimse aşağı düşmüyor, herkes aynı adımı atıyor ve o adımları benzer şekilde attığımız için... Ekonomistlerin kurduğu bu türev, gerçekliğe uymayan, onun tezahürlerinin gerçekliği kontrol altına aldığı piyasalar yüzünden bütün iktisadi aktörler aynı adımları atmış durumda. Dünya tarihinde böyle bir şey olmadı. Bu adımların tekrar, yani ta kapitalizmin başındaki o neoklasik piyasaya yakın şekilde atılabilmesi için bu türev piyasaların olmaması gerekiyor ki iktisadi aktörler kendilerine göre birtakım kararlar versinler.

Hani “*Laissez faire, Laissez passer*” diye bir laf var ya, “*birakalım yapsınlar, bırakalım geçsinler.*” Bırakılmıyor artık. Bütün iktisadi aktörlerin iktisadi adımları disipline edilmiş durumda. Bu disiplin süreçleri sayesinde bu oluyor.

Peki, o zaman, ne olacak?

1929’daki gibi olsa, bu sisteme para aktarırsınız geçer, değil mi; geçer. Niye? Para geldiği zaman bazıları aşağı düşmez. Zaten herkes kafasına göre bir yoldan gittiği için, o anomik kapitalizm kendini tekrar tamir edebilme yetisine sahiptir. Şu anda öyle bir yeti yok, herkes aynı adımı atıyor. Dünya tarihinde hiçbir zaman, piyasanın nasıl işlediğine dair aynı bilgiyi hiç kimse aynı şekilde öğrenmedi. Bir yere gidin, herkes arz-talep eğrileri kullanıyor; yok, “*Piyasalar şöyle olur, böyle olur*” diye anlatıyor.

Şimdi şöyle bir sorunla karşı karşıyayız: Daha önceki emperyalizmde dünyanın hali sömürgeler üzerinden anlatılıyordu. Şimdi varolan sistemde, “*Birinci dünya üçüncü dünyayı sömürüyor*” falan gibi bir şey kullanamıyorsunuz, daha uluslararası işleyen bir sınıf sömürüsü var. Ulusal ekonomiler var, bunlar ekonomi denilen bir kavramla ölçülüyorlar biçiliyorlar ve bunlar birbirlerine borsalar üzerinden bağlanmış durumdadır. Bunların arasında para her tarafa gidip geliyor; ama insanlar serbestçe dolaşamıyorlar ve bu para hop diye her yerde dolaşüyor. Bu sistemin içerisinde, “*Duvarları yıkalım, ekonomimizi koruyalım*” dersiniz, çöküyorsunuz zaten. Hiç şansınız yok. Hani diyoruz ya, “*Yerli malları haftası yapalım, yerli malları kullanalım*” falan diye; yapamazsınız. Bitti o. Yani öyle bir şey olduğu zaman sistem zaten çöküyor. Öyle bir kurulmuş ki. Şu anda Küba bile, “*Amerika bizim mallarımızı alsın, ambargoyu kaldırsın*” diye yalvarıyor. O hikâye bitti.

Peki, ne olacak? Asli sektöre 1929’da parayı verdiler, asli sektör kendine geldi. Çok güzel. Şimdi de ne diyor Barack Obama, “*Ben de bir sürü para vereceğim, kurtulacağız*” diyor. 1929’da, daha önceki eski sorunlarda kullanılan eski çözümler yeni soruna uygulandığı için kriz çıkmıştı. Şu anda, 1929 krizi gibi, “*Parayı verelim, kurtulalım*” diyorlar. Neden parayı verdiğimiz zaman kurtulmayacak, biliyor musunuz; onu da, izninizle, bir metaforla anlatayım. Ben, çok uzun süre köylüler ve tüccarların hayatını, bu piyasaları inceledim. Çok uzun süre değil, yaşam genç aslında, bir 10 sene falan var.

Bir gün, Söke’nin bir köyünde pamuk sulanıyor, ben de gittim; ama abartmayayım, ben römorkun altında yatıyorum, çok sıcak olu-

yor, zor oluyor araştırmada böyle işler. Halbuki, ver anketöre, gitsin yapsın, ne işin var köylünün yanında, değil mi?! Neyse. Ben, römorkun altında yatıyorum, bir gürültü patladı, herkes bir tarafa koşmaya başladı, “*Patladı!*” falan diyor millet, bağıryorlar. Birine sordum, “*Ne patladı ağabey, bomba falan mı?*” dedim; “*Tarla patladı lan*” dedi, fırladı gitti. Ben de onun peşinde, çamurun içinde koşturuyorum. Bir gittik, baktık, tarlanın içinde gerçekten bir patlama olmuş. Menderes’in kıyısında bir tarla. Menderes’ten bir pancar motoruyla su çekiliyor, tarlanın içine basılıyor. Şebekelere bölünmüş tarla, tesviyesi de var; o tarlayı kendi kendine suluyor. Su basıyorsunuz, o şekilde, ikinci suda tarla şişiyor. O sulama başladığınız zaman da 48 saat hiç uyumazsınız, sürekli çalışırsınız falan. Suyun basıncından tarlada bir delik açılıyor, o delikten de su aşağıya, Menderes’e boşalmaya başlıyor. Gittik, baktık, su gidiyor, tarlanın suyu gidiyor. Ama panik içinde bunlar. “*Ne yapacağın hoca?*” dedi bana Ahmet amca. “*Ne yapacağım; tı kayacağım hemen deliği*” dedim. “*Tamam da nasıl tı kayacağının deliği?*” dedi. “*Toprak moprak bir şey koyacaksın içine*” dedim. “*Tarlanın toprağını mı kullanacaksın?*” dedi. Çok güzel toprak, böyle killi, verimli, kokuyor; yani beni diksen bir tane daha çıkar, o kadar güzel toprak. Dedim ki, “*Köyden taş getireceğiz herhalde.*” “*Eh, römorku doldurdun, köyden taşı getirdin, koydun, nereye gidecek o taş?*” dedi. “*Menderes alıp götürmeyecek mi?*” Baktım, deliğin tıkanması mümkün değil. O sırada, ben çözüm bulmaya çalışırken, oradaki köylüler çözümü zaten biliyorlar. Nazım Hikmet’in “*Köylüler*” diye bir şiiri var, hepsini değil, ama başlangıcını hatırlarsınız belki. “*Topraktan öğrenir, kitapsız bilirlir*” der.

Deliğin çevresine bir baraj, küçük bir baraj örüyorlar. Toprağı kaldırıyorlar ki suyu durdursunlar, oradan kaçmasın. Orayı bir süre kullanmıyorlar, daha sonra tarla kendini tamir etmeye başlıyor. Kuru-dukdan sonra, ürün alındıktan sonra orası kapanıyor.

Şu anda varolan uluslararası kriz de böyle; tarla delik. Eskiden küçüktü, tıkanabiliyordu. 700 trilyon dolarlık bir krizi 60 trilyon dolarlık bir reel sektördeki 10 trilyon dolarlık açıkla kapatamazsınız. Düşünün, kriz 700 trilyon dolarlık. Siz, bütün Gayri Safi Milli Hasılanızı oraya yatırırsanız ne olur! Bu neye benziyor, biliyor musunuz; benim şaşkınlığıma benziyor. Bana kalsa, bütün tarlayı o küçük deliği kapatmak için harcamakla uğraşacağım. Kapanmayacak ki, mümkün değil.

Ne olacak o zaman? Yeni bir çözüm, meseleye yeni bir dikkat-

le yaklaşmak gerekiyor. Bunun çözümleri de yavaş yavaş belirmeye başladı. Geçici bir şekilde birinci dünyada bu krizi durdurabilirler. Mesela, şu anda Detroit'e ciddi bir para yağacak. Bildiğim kadarıyla, Obama, 200 trilyon dolarlık bir borç tahvili peydahlayacak. Şimdiye kadar hep 30 yıllık tahviller vardı; en son, Fransa, 50 yıllık tahvil çıkardı. Yani şimdi doğacak bir bebek 50 yaşına kadar borçlu demek. Yani çocuklarımızdan borç alıyoruz. Bunlarla kapatmaya çalışıyorlar deliği, kontrol altına almaya çalışıyorlar; fakat kontrol altına alınacak gibi görünmüyor şu noktada. Çünkü delik o kadar büyük ki, içine attığınız reel değeri yok ediyor.

Bazı ekonomistler, neoliberal ekonomistler diyorlar ki, *"Tamam, reel değeri atmamalım o zaman, varmış gibi davranalım, tahvil peydahlayalım bolca; olmayan parayı basmak gibi, piyasaya yığalım."* Yine işe yaramıyor. Çünkü zaten olmayan değerın ticaretinden çıktı bu kriz. Siz, olmayan değerın ticaretini daha çok artırdığınız zaman, olmayan değer bölümünde daha çok *"mış gibi"* yaparak krize yaklaştığınız zaman delik daha da büyüyor.

İlk sonuçlarını Amerikan Merkez Bankasının eski yöneticisi değerlendirdi. O, çok akıllı bir adam, gerçekten akıllı bir adam. Herkes ekonomik dergiler, makaleler okurken, adam, kararlarını New York sokaklarında, pazarlardan alışveriş ederek veren bir adamdı. O, ekonomistlere çok da inanan bir herif değildi. 2 ay önce bir yazısını okudum; bu yazı çok konuşuldu, zaten bu yazıdan, ortalık epey sarsıldı. *"İktisadi mekanizmamızı nasıl yöneteceğimize dair verdiğim kararların neredeyse tamamının yanlış olduğunu şimdi görüyorum. Çünkü varsayımlarım yanlışmış. Bu böyle olmaz"* dedi. Şimdi herkes ne yapacağını şaşırılmış durumda.

Üç tane çözüm olasılığı gözüküyor. Şu anda akademik çevrelerde ve gazetecilerin arasında, iktisat yazarlarının arasında, dünyada ve Türkiye'de daha çok üç çözümden bahsediliyor.

Birincisi şu: Nasıl ki Keynes'in kontrollü sosyal demokratik çözümü belli ölçüde yamayı kapattıysa, şimdi de hükümetin devreye girerek, güven mekanizmalarını yeniden tesis edecek borçlanma stratejileriyle bu krizi kontrol altına alabileceğimizi düşünüyor bazı insanlar. Ne diyorlar? *"Tamam, o zaman, devlet alsın, devlet yapsın."* Amerika'da hemen Freddie Mac ile Fanny Mae'yi devletleştirdiler. Amerika'nın en büyük iki şirketi, pazar kuran şirketleri. Böyle bir şey görülmemiş tarihte. Putin, gaz şirketinin bir bölümünü devletleştirdi diye dünya birbirine girdi; ama Amerika, dünyanın en büyük ekono-

misi, dünyanın en büyük iki şirketini satın alıyor, “Eh, tabii, ekonomiyi krizden kurtaracağız” diyorlar.

Bu, çözüm getirmiyor. Çünkü birinci dünyanın sahip olduğu değer artık varolan orta sınıfla paylaşılabilir bir değer değil. O orta sınıf çatırıyor. Üçüncü dünyanın durumu da malum; dünya tarihinde hiç olmadığı kadar kötü bir durumdayız. Hiç bu kadar çok aç olmadı dünyada, hiç bu kadar çok yoksul olmadı. Amerika gibi bir yerde 60 milyon insanın sağlık sigortası yokmuş. 60 milyon kişi, hasta olduğu zaman kocakarı ilaçlarıyla, yöntemleriyle tedavi olmaya çalışıyor. Menfis’in güneyinde Germentown diye bir yer vardır, orada işçiler hasta olduğu zaman, ebeler vardır, ebelere giderler; onlar der ki, “Yahu, benim anamın Meksika’da kaynattığı bir şey var, sana onu vereyim, iç, iyileşirsin.” Vallahi, böyle yaşıyor insanlar. Bu bir ortaçağa dönüş. Amerika’da bile bir sürü insan bu durumda.

Bu sosyal demokratik çözümün olması mümkün değil. Belki geciktirir; ama geciktirdiği ölçüde... Hani ne olur; belki suyun gidişini azaltırsınız tarlanın toprağını deliğe tıkarak. Ama sonunda ne olur; 5 sene yaparsınız bunu, daha sonra tarla kalmaz. Sizi besleyecek, gerçekten asli sektörleri ayakta tutacak mekanizmalardan yoksun kalırsınız.

İkinci çözüm, ortodoks Marksistlerin çözümü. Onların biraz Orhan Gencebay tarzı, “Batsın bu dünya!” tarzında bir pozisyonları var. Onlar diyorlar ki, “Batsın bu kapitalizm. Yeni bir dünya kurulur.” Kurulmaz, faşizm gelir. Kurulmaz. Amerika’da da böyle olmaz, Avrupa’da da böyle olmaz, burada da böyle olmaz. Neden? 1929’da sorun çıktığında, Amerika’da, insanlar çok ilginç bir sorunla karşılaştılar, o zamana kadar unuttukları bir sorun: Açlık. Mesela, adam zengin, para var, çıkıyor, bakkaldan ekmek alacak, ekmek yok. “Ulan, nasıl yani?” “Yok, ekmek gelmedi.” “Niye?” “Üretilmedi.” “Niye?” “Fırın çalışmıyor.” “Niye?...” Orada küçük tarım hâlâ ayakta kaldığı için, şirketleşmediği için, Amerika kırsalındaki küçük aileler -çok dinamiktir küçük aile çiftçiliği- hemen amca oğlunu, teyze oğlunu çağırdı, anında kentteki istihdamı tarıma kaydırды, para ödmeden -ne de olsa amcama güvenirim. Gerçi Türkiye’de babana bile güvenmezsin, o başka da, Amerikalılar güveniyorlar, biraz daha farklı bir millet; biz daha bireyciyiz, onlar daha böyle cemaat ruhlu insanlar- ne oldu; amca oğlu için çalıştı, teyze oğlu için çalıştı, tarım hemen ayaklandı, yiyecek fiyatları, gıda fiyatları stabilize oldu; gıda fiyatları stabilize olur olmaz insanlar maaş için çalışmaya başladılar. 10 sene

içerisinde krizden çıktılar, 1939-40 civarı. 10 seneden bahsediyorum. Ne olur şu anda öyle bir şey olsa? Ben, en son 2001'de İzmir'deydim, buradan Mısır'a gittim. 2001'de burada köylülerle, pamuk çiftçileriyle araştırma yaptım. O zaman Ege'de 60 bin pamuk çiftçisi vardı. Şu anda 32 bin tane işletme var. Yarı yarıya düştü. En son, Ticaret Borsasından bir istatistikçi arkadaşım gönderdi verileri. İşletme sayıları küçülüyor, işletme alanları büyüyor. O zaman 28 dönümde Ege'nin ortalaması, şimdi 60 dönüme yaklaşmış durumda. İki katına çıktı toprak büyüklüğü. Amerika'da bir gidiyorsunuz, bakıyorsunuz, adam uçağıyla dolaşiyor tarlalarını. Hani gelen misafirlere araziler gezdirilir ya. Mesela bizde, Ege'de, adam eğer ağaysa, hemen Toyota pikaba bindirir seni, köylüye motora bindirir seni. Orada adam uçağına bindiriyor seni. Atlıyorsunuz uçağına, adam tarlasında uçuyor, sana gösteriyor falan filan.

Şimdi bir gıda krizi çıktığında, bu adamlar bir daha gıda üretemeyecekler. Gıda üretemeyince ne olacak? Gıda üretim ve değişim zincirleri çöktüğü an yaşanacak şey tam bir felaket. İnsanların unuttuğu bir şey var; bizim yemek yememiz gerekiyor hayatta kalmamız için. Bunu da tarlada üretiyoruz hâlâ. Yani ipod'larımızı, cep telefonlarımızı yiyemeyeceğimize göre, bir şey yiyeceğiz kahvaltıda. Gerçek, reel bir iktisadi ilişki var burada. Kapitalizm dediğimiz şey, kapitalist ilişkiler çöktüğü an bunu koordine edebilecek bir tane kurum var dünyada, o da ordu. Devleti yok ettiler, öyle bir kapasitesi yok artık. Çünkü ordu, varolan asli sektörde ne varsa, bir ülkeyi savunmak için ya da başka bir ülkeye saldırmak için kullanmak üzere lojistik olarak programlanmış bir kurumdur. Modern ordu dediğimiz şey böyle programlanmış bir kurumdur. O ordu sayesinde bu koordine edilecek. Ordular işin içine girdiği zaman ortaya neler çıkacağını zaten biliyorsunuz. Kapitalizm çökerse bugünleri ararız.

Örneklerle anlatıyorum, kusura bakmayın, başınızı şişirdim. Aslında olan ne? Eşeğin üzerine biz bütün malı yükledik, dereyi geçiyoruz, eşeği geçirmemiz lazım. Bir şekilde bizden aldılar, elimizden kaptılar, ürettiğimizi eşeğe yüklediler. Mal kaydı şimdi, eşek sendeliyor. Malı düzeltmemiz lazım eşeğin üzerinde. Eşeği geçirmemiz ve üzerinden yavaşça almamız gerekiyor. Daha eşitlikçi, daha adil, daha sosyal bir sistemi kurmanın ilk taşlarını şu anda atmamız lazım.

Ama burada yapılacak olan şey şu: Birincisi, dünyada, solcuların, sol analistlerin bir arızası vardır. Güney Amerika birazcık aykırı bir örnek; ama genelde kendi düşmanlarının gücünü abartarak, ona

sahip olmadığı güçler peydahlayarak başarısızlıklarını anlamlı hale getirirler. Sen örgütlenmemişsindir, o ya da bu nedenle; “*Ama kapitalizm çok güçlü, ama şu çok güçlü, ama bu çok güçlü*” dersin. Bir nebze doğrudur; ama tamamen değil. O yüzden, o düşmanın çökmesi aslında güzel günlere dair bir ön adım gibi gelir. Oysa öyle değil, o güzel günler gelmez. Neden gelmez? Hepimizin bir geçim derdi, ekonomik ilişkileri var; yok yazlık taksiti ödüyorsun, yok bilmem ne ödüyorsun, bankadan para almışsın vesaire vesaire. Hepinizin banka da parası yok mu; bankaya parasını koymayan var mı? Yok. Koymak zorundasın. Sistem onu öngörüyor. Bankadan hepimiz parayı çekmeye kalksak ne olur Türkiye’de? Hepimiz yatırıyoruz ya paraları; mesela Garanti Bankasının 100 liralık mevduatı var, 1000 liralık para çeviriyor. Niye; çünkü hepimiz onu çekmiyoruz. Hepimiz çekersek ne olacak; herkes gidecek. Kemeraltı’ndaki dükkan da batacak, sizin burada Odaya gelen taksitler de ortadan kalkacak, buralar temizlenemeyecek bile falan. Bunu ister miyiz; istemeyiz. O yüzden, heyecanlı çocuklar gibi değil, biraz daha kötü bir eşeğin, zayıf bir eşeğin üzerine malını yüklemiş insanlar gibi düşünmemiz gerekiyor. Bu suç bizde değil; ama o eşek bu nehri geçecek, geçmesi gerek, o yüzden de o malı düzeltmemiz lazım. O malı düzeltirken de diğerlerini, diğer insanları da görmemiz gerekiyor, dikkatli davranmamız gerekiyor. Bu iktisadi sistem çökmeden, kriz sırasında değil, çökmeden onun üzerinden bu sorumluluğu almamız gerekiyor.

Bunun için birkaç tane yol var. Birincisi, hani kısa vade, orta vade, uzun vade dedim ya; hani bir vakte kadar, iki vakte kadar, üç vakte kadar diye; bir vakte kadar yapılması gereken şu: Türkiye ekonomisinin asli sektörlerine destek verilmesi gerekiyor. Asli sektör tarımdır, asli sektör üretimdir. Asli sektör inşaat değildir, asli sektör turizm değildir, asli sektör servis değildir. Şu anda AKP’nin arkasındaki güç, asli olmayan sektörlerden beslendiği için, asli olmayan sektörlerle para gelecek. Benim duyduğum kadarıyla, 20 milyar dolar civarında bir para gelecek IMF’ten.

Ha, bazı arkadaşlar diyorlar ki, “*Batsın bu dünya! Almayalım IMF’in parasını.*” Yahu, nereye almıyorsun IMF’in parasını? Bu adamlar vermek zorunda. Çok ucuz bir para, o paraya ihtiyacımız var. Nereden bulacaksın bu parayı? Var mı başka bir yer bu paranın geleceği? Zaten borç üzerinden dönüyoruz. Haydi batalım, ne olacak; iyi bir şey mi olacak Türkiye’de; olmaz. O para gelecek ve o para alınacak.

Borçları ödemeyelim diyenler var. Borcumuz yok ki. Peydahlanmış bir borç. O bir yol; ama ondan sonra mal satamazsın Almanya'ya, Amerika'ya.

Yani bunun uzun vadeli, sınıfsal ilişkilerin daha ciddi bir şekilde, dikkatle örülmesiyle çözülebilecek bir sorun olduğunu düşünüyorum. Umarım yanılıyordum; başkası çok daha kısa zamanda bu meselelerin çözüleceğine dair bir fikir üretir, bu gerçekleşir, o zaman ben, mutlulukla, yanıldığımı söylerim.

Bunun yolu ne? Birincisi, bu krizden çıkmamız için yapabileceklerimiz çok çeşitli değil maalesef. Ama varolan kaynağı dağıtmak için yapılabilecek çok şey var. Mesela, Ankara'da, ayın 29'undaki eyleme gittim. Ben, aynı zamanda Eğitim-Sen'de yöneticiyim, İstanbul'da bir şubede. Bütün arkadaşlarımızı örgütledik ve oraya otobüsler dolusu insan yığıldık. Niye? İktisadi denilen şeyler aslında siyasettir. AKP'ye denilen şeydi: *“O parayı al. Kimse alma demiyor. Bazı insanlar, ‘Alma’ diyor da, onlar önemli değil. Alacaksın; ama kime harca yapacağına dikkat et. O parayı tarıma harca, o parayı memura harca, o parayı insana harca, asli sektörler harca, asli sektörleri güçlendir.”* Bu, kısa vadede hemen yapmamız gereken bir şey. Mesela, şu anda bankada paranız mı var; yavaş yavaş, 2009 itibarıyla o paralar bankalardan çıkacak, gayrimenkula gidecek falan filan. Şu anda, 2009'da çok daha büyük bir sarsıntı bekliyoruz hepimiz. Durum cidden çok kötü; yani hiç şaka falan değil. Teğet falan geçme durumu söz konusu değil. Tarla delindi, şu anda su akıyor; ben römorkun altındayım, *“Ne olmuş lan?”* diye bakıyorum oraya. Millet başında, görüyor. Şu anda dünyada bir sürü insan o deliği görüyor. Bazı insanlar da uzakta, *“Yok, bir şey yok, bir şey olmayacak galiba, şöyle olacak, böyle olacak.”* Çok ciddi bir kriz geliyor.

Bu krizi atlatmanın yolu da, maalesef, çok çeşitli değil; o paraların daha doğru bir şekilde, üretken sektörlerde kullanılması gerekiyor.

Orta vadede yapılması gereken, örgütlenmemiz, demokratik kitle örgütlerimizi güçlendirmemiz ve kendi aramızda yalnızca negatif siyaset üzerinden örgütlenme yapmamamız. Negatif siyaset şu: Mesela, ben, sendika yöneticisiyim, söylediğim şey şu: *“Hayır! Ona hayır, buna hayır, şuna hayır!”* Ama şunu yapmıyorum, şu pozitif siyaseti yapmıyorum: *“Ben senin dediğine hayır demiyorum; ben, şunu kendim yapacağım.”* Örneğin, ben Amerika'dayken, New York'ta yaşıyorken bir kooperatife üyeydim; o kooperatifte 4 haftada bir, günde

3 saat çalışmak zorundaydım, oradan alışveriş yapabilmem için. Tamamen organik gıdaydı; oradaki çiftçilerin, küçük aile çiftçilerinin ürettikleri ve küçük üreticilerin ürettikleri satılıyordu, çok kaliteliydi; ama ondan yararlanmak için o üretim ve değişim ilişkisinin bir parçası olmak zorundaydım, kendi emeğimi vermek zorundaydım, piyasaya bırakmamıştım.

Buna dair bizde de 80 öncesinde çok örnek var. Bizden önceki kuşağın o kadar ciddi bir bilgi birikimi var ki. Onların da kişisel travmalarından, eski düşmanlıklarından dolayı beraber durmaları çok zor, neredeyse imkansız. Bir de üzerinden 12 Eylül geçmiş, millet bıkmış. Şu anda bir sürü şeyi, tekerleği de yeniden icat ediyoruz.

Orta vadede yapılması gereken şey şu: Demokratik kitle örgütleri, iktisadi ilişkilerde, kapitalizm sonrası sosyalizmi beklemeden, bugünkü hayatta iktisadi değişim ve üretim ilişkilerini ayrı diye düşünmeden, Marx gibi düşünmeden, bunları birlikte düşünerek onu örgütlemenin yollarını bulmak zorunda. Birkaç girişim var bu konuda. Dünyada çok örneği var, biraz da oralardan kopya çekmeye çalışıyoruz. Şu anda mesela, Eğitim-Sen ile Çiftçi-Sen bir araya gelip, şubeler bazında bir pilot çalışma yapmaya çalışıyor ve belirlediğimiz birkaç işkolunda çalışan arkadaşlar, internet üzerinden sabit bir sepeti satın almaya başlayacaklar önümüzdeki seneden itibaren. Bunu yapmaya başladığımız zaman süpermarket çöküyor zaten. Niye? Çünkü o süpermarketin korkunç, sistemi yok edici tarzından birazcık daha çıkabiliyorsunuz. Diğeri, özellikle Türkiye gibi ülkelerde tarımın ayakta kalmasını sağlamak. Son 6 ayda 400 bin kişi işini kaybetti Türkiye’de, 140 bin kişi tarımda çalışmaya başladı 6 ay içerisinde.

Arkadaşlar; dünyada hiçbir iktisatçı, neoklasik olsun, neoliberal olsun, dünyanın en kötü, en iyi iktisatçısı olsun, bu kadar dinamik bir sektör gösteremez, bu kadar dinamik bir şirket yapısı sunamaz. Türkiye’de bu zenginlik var; ama onu teker teker yok ediyoruz. Küçük aile çiftçiliğinin bir kültür olarak, Türkiye’nin zenginliği olarak tekrar desteklenmesi gerekiyor. Şu anda Türkiye’de tarımın istihdam payı yüzde 28. Kadın istihdamının yüzde 60’ı tarımdadır. Tarımı yok ettiğiniz zaman kadınlar zaten evin içine giriyor, o zaman daha da muhafazakar bir ülke haline geleceğiz. Bunun böyle de siyasi boyutları var. Bu, orta vade.

Uzun vadede yapılabilecek rasyonel bir tek şey var; sosyalizm mücadelesi. Bu, etik bir gereklilik değil, estetik bir kaygı da değil. Ben, 80 sonrasında büyümüş bir çocuğum. 80 öncesinde doğanlar

gibi bir hissiyata da sahip değilim. Mesela “*Sonbahar*” filmine gidin, izleyin, orada daha böyle naif, “*Ah, ne güzeldi sosyalizm mücadelesi!*” gibi bir hissiyat var. O benim kuşağında yok. Yusuf’ta var; nasıl oldu bilmiyorum, çok az insanda oldu. Benim gördüğüm bu. Belki böyle Bornova mezunu, İzmirli pragmatik çocuklarda olmamıştır, belki başkalarında olabilir. Ama öyle bir şey değil; sosyalizm mücadelesi, rasyonel bir mücadele. Artık insanların doğru dürtüst bir hayat sürdürebilmeleri için gerekiyor bu. Etik bir zorunluluk değil. Marx’ın söylediği nedenlerden dolayı da değil. Marx’a göre değer neydi mesela; değer ne olduğunu biliyoruz, artı-değer üretimi üzerinden kapitalistler sömürü yapar; oysa değer dediğimiz şey, değerlendirilme süreçleri içerisinde yürüyor. Ben, bir gömleğe çok sevdiğimden, moda olduğundan, kültürel ilişkiler öyle kodladığından daha çok değer veriyor olabilirim. Ona verilen emekten bağımsız bir şey bu. Demek ki ne; yine Marx’ın dediği gibi aslında, o kadar yanlış değil; iktisadi ilişkilerin bizim aramızdaki örgütler içerisinde, ilişkiler içerisinde bir araya gelmesi gerekiyor. Yani şirketlerin yaptığını yapalım diyorum, büyük kapitalist ülkelerin yaptığını yapalım diyorum. Ne demek bu? Bir şirkete baktığımızda, üretim ve değişim ilişkilerini planlar; planlama departmanı en önemli departmanıdır. Biz, ülke gibi bir yeri yönetirken bu planlamayı yapmıyoruz artık. Ona gelmemiz gerekiyor.

İkincisi, yine orta vadeli çözümden bahsediyorum, küçük çiftçileri desteklememiz gerekiyor. Mesela, bildiğim kadarıyla, şu anda İngiltere’de bir ineğin yetiştirilmesi için aylık olarak devletin verdiği sübvansiyon, Türkiye’deki asgari ücretten yüksek. Yani orada bir inek bizim işçiden daha çok para alıyor devletten, öyle bir durum söz konusu. Yahu, biz de yapalım bunu; madem gelişmiş ülkeler gibi olmak istiyoruz, yapalım. Pamukta Yunan çiftçisi ne kadara satıyorsa o kadarını Avrupa Birliği fonlarından alıyor. Biz de alalım, bizim ülkemizde de olsun bu. Ama bizde yapılmıyor; gözümüzü kapamış durumdayız, kulaklarımızı kapamış durumdayız. Şu anda artık bağırarak gerekiyor bu gerçekliği.

Uzun vadede ise yapılabilecekler nasıl ortaya çıkacak? Ne olduğunu bilmiyorum; nasıl yapılacağını, nereye varacağımızı bilmiyorum, bilemem, bilmememiz gerekiyor. Çünkü hayat bizim prensipimizden daha karışık bir şey. O orta vadedeki örgütlenme ve iktisadi değişim ve üretim ilişkilerini kendi elimize alıp, onları örgütleyebileceğimize dair yeniden inancımızın tesis edilmesi çok önemli. Madem kapitalistler ayakta kalmak için inanca bu kadar kendilerini bağlıyor-

lar, biz de bağlayalım o zaman. O kadar güçlü değiller. Kurdukları sistem hiçbir yerde işe yaramıyor. Daha iyi rejimler, daha iyi sistemler kurmak mümkün. Bunu da orta vadede bu ilişkileri örgütleyerek yapmamız gerekiyor. Bu da siyasetten, o siyaseti birlikte tasarlayabilme gücümüzden, heyecanımızdan geçiyor. Bunu yapabildiğimiz sürece uzun vadeli çözümü zaten bulacağız.

Beni dinlediğiniz için teşekkürler. Bundan sonra sorularla devam edelim.

KATILIMCI SORULARI

Soru: *Emekliyim, gazetecilik mezunuyum. Efendim, ilk önce, verdiği bilgiler için çok teşekkür ediyorum. Hakikaten çok nadir konuşmalardan bir tanesi oldu. Hele son zamanlardaki hassas ekonomik sorunumuzdan dolayı.*

Efendim, Tayyip Erdoğan'ın bir sözünden bahsettiniz; "Bize teğet geçecek bu kriz" demişti. Siz bunu makul buldunuz, daha doğrusu doğru buldunuz. Ben, onun bu sözünü ekonomi bildiğinden söylediğini sanmıyorum. Herhalde etrafında siz ve sizin gibi ekonomi profesörlerinin bulunmasından dolayı almış olduğu bilgilerden söylediğini tahmin ediyorum ve de iyi yapmış, aferin diyorum, hiç olmazsa profesörleri kullanmış.

Artı, şunu söyleyeceğim: Geçenlerde gazetede okudum; yanılmıyorsam, Orta Amerika'da, Bolivya Cumhurbaşkanı, hemen de bir bayan cumhurbaşkanı galiba...Bizim başımızdan geçen kriz gibi bir kriz aynen onların da başlarından geçmiş. Diyor ki, "Ben, bu ekonomik krizden, emeklilere yüzde 30 zam vermekle kurtuldum." Oysaki bizim Başbakan, her sene yüzde 4, yüzde 5 veriyor. Üstelik yine de bir şeyler koparmaya çalışıyor bizden. Ben, emekli olduğum için, kendi hakkımı korumak zorundayım.

Diğer hükümetler zamanında böyle komik zamlar olmazdı. Mesela, Koalisyon Hükümeti zamanında 3 ayda bir yüzde 18 zam alırdık biz emekliler. Şimdi, senede yüzde 4 ve gelen zamlar, artı emeklilerden alınan birtakım şeyler var. Dolayısıyla, Orta Amerika'daki bu devlet adamı nasıl yaptıysa bu işi, emeklilere yüksek zam vermekle ekonomiyi düzelttiyse, Erdoğan da bunu yapsın.

Koray Çalışkan: Erdoğan bunu yapmaz. İki tane nedeni var bunun. Birkaç soru sordunuz; bence, çok da önemli sorular. Bir tanesinin yanıtını biliyorum, IMF’in bizden ne istediğini biliyorum. Aslında bir şey istemiyor. IMF’te çalışanlar, benim kuşağımdan insanlar.

Şunu yapmak gerekiyor: Bu neoliberal dönüşüm dünyada her yerde tarımdan başladı; çünkü politik olarak en az örgütlü kesim tarımdır. Kente sesini duyuramaz. Diğer bakımdan en az örgütlü kesim de emeklilerdir. Özellikle de Türkiye’de. Şimdi Emekli-Sen var. Sizin yapacağınız, Emekli-Sen’e girip, İzmir örgütlenmesinde çok sağlam çalışmak. Bu bir.

Ne yapılabileceğine dair yine dünyaya bakalım. Yunanistan’da, bundan 8 sene önce, Tarım Bakanı, çiftçilere verilen sübvansiyonlar da bazı değişikliklere gidilebileceğini söyledi. Artacak, azalacak falan bile demedi; yalnızca bazı değişikliklere gidilebileceğini söyledi. Selanik çevresindeki çiftçiler, Atina-Selanik Otoyolunu traktörleriyle trafiğe kapadılar. Adam, istifa etmek zorunda kaldı. Bitti, “*Yapamazsın*” dediler.

Çünkü emeğin değerini değerli kılan, emeğin örgütlenme tarzıdır, piyasadaki değeri değildir. Siz, bir emek ürettiniz, o emeğin büyük bir bölümünü geri verdiniz devlete ki emekli maaşı alıyorsunuz. Ama o emeğinin değerli olduğunu hatırlatacak siyasi mekanizmalardan mahrumsunuz. O siyasi mekanizmaları tekrar kurmadan, sendikanızı kurmadan hakkınızı almanız mümkün değil. Bu bir.

Dünyada siyaset bilimcilerin ortaya çıkardığı çok böyle evrensel bilgiler yoktur; ama bir tanesi vardır ki bizim atasözlerimize de yansımıştır: “*Ağlamayan çocuğa meme vermezler.*” “*Benim buna ihtiyacım var. Ben bunu istiyorum, alırım*” demek gerekiyor. Bunu demediğiniz zaman da vermiyorlar.

Bahsettiğiniz Güney Amerika ülkelerinde, varolan emek örgütleri, kendi tabanlarındaki güçlerini artırarak, onu daha sonra siyasi harekete dönüştürerek, kendi ekonomi politikalarını değiştirmeyi başardılar. Türkiye’de durum kötü. Çünkü mesela ben Eğitim-Sen’deyim; biliyorsunuz, sendika açısından Türkiye’nin en büyük örgütü. Yani sırf Eğitim-Sen bile, benim bildiğim kadarıyla, DİSK’ten daha büyük. DİSK’teki arkadaşlarım duymasın. KESK’in yüzde 51’i Eğitim-Sen’de, 102 bin kişilik bir örgüt. Eğitim-Sen’de yeni bir şeyler yapmaya çalışıyorsunuz, olmuyor. Neden; çünkü bir şey söylediğiniz zaman, “*O, ÖDP’nin Ö kanadından mı; bu, D kanadından mı? Sen şundan mısın, sen bilmem neci misin?*” falan filan diye hep laf, hep

laf. Sonu gelmiyor. Çünkü siyasi başarısızlık, insanları, sendikaların içerisine girip, odaların içerisine girip, onun içerisinde, dışarıda yapılamayan siyaseti yapmak zorunda bırakıyor. Bu arkadaşların da tercihi değil bu, yanlış anlaşılmasın; bu kötü bir şey değil. Niye; çünkü onlar bunu yapmasalar, bu sefer, bakıyorum Eğitim-Sen’de örgütçü olan arkadaşlara, bu siyasetten gelen insanlar, ona inandıkları için Eğitim-Sen’de örgütçülük yapıyorlar, onlar olmasa da Eğitim-Sen olmuyor. Anlatabiliyor muyum? Yani iki ucunda da çivi var; nereden tutarsanız tutun, canınız yanıyor. Ama tutmak zorundayız bunu. Bizim ülkemiz bu. Varolan insan değeri de bu. İyi ki o arkadaşlar var ki Eğitim-Sen ayakta; ama maalesef, o arkadaşlar var ki Eğitim-Sen bir yere gitmiyor. Ne yapacaksınız; yapılacak şey bu. Ben, önce çok sert davranıyordum mesela; köşelerde yazıyordum, Radikal’de yazıyordum, dergilerde yazıyordum, “Böyle kötü, şöyle kötü” falan diye; ama işin içine girdim, o arkadaşları da tanıyorum, çılgın gibi çalışıyorlar. Bizim böyle, “Onu yapmayın, bunu yapmayın” diyen entel arkadaşlarımız, ellerini bir taşın altına sokmuyor. Öbür çocuklar, “ÖDP’li” diyorlar, bilmem ne diyorlar, “EMEP’li” diyorlar; ama deli gibi koşturuyorlar, örgütlenme yapıyorlar. Türkiye’deki insan gücü bu, varolan kalite bu. Bunun üzerinden bir şeyler yapacağız. Ama ben umutluyum.

Soru: *Koray bey, anlatımlarınızda, krize ilişkin olarak hep değişim ilişkilerindeki problemlerden bahsettiniz, bu anlamda birkaç kez de Marx’tan bahsettiniz. Marx, benim anladığım kadarıyla, kapitalizmdeki krizi anlatırken daha çok bir üretim fazlasından bahseder. Yani kapitalizmde aşırı üretim, gereğinden fazla üretim, dolayısıyla aslında gereksiz, yani ihtiyaç fazlası üretim var. Sözüm ona, bir örgütlenme olmuş olsa, bu çok fazla üretimi insanlar rahatça paylaşıp, çok rahatça yaşamlarını devam ettirebilirler. Ama siz, anlatımınızda, krizin kaynağı olarak üretim fazlası ya da üretim ilişkilerindeki asli sektördeki kısmı değil, bunun değişim bölümündeki kısmını anlatmış oldunuz. Acaba bu kısımda, yani üretim fazlası kısmında bir problem yok mu ya da bunun bir etkisi yok mu krizde? Sormak istediğim bu.*

Bir de değer teorisine ilişkin çok küçük bir şey ifade etmek istiyorum. Marx’ın değer teorisi, biliyorsunuz ki emek-değer teorisi. Ama fiyat farklı bir şey. Marx, fiyatı da farklılaştırmıştır. Bu anlamda sizin gömleğinizin fiyatı ile üretim değeri çok farklı şeyler.

Teşekkür ederim.

Koray Çalışkan: Rica ederim, çok güzel iki değinide bulundunuz.

Birincisi için şöyle bir sorun var: Marx'ı okuduğumuz zaman, klasik politik iktisadi eleştirmesi açısından gerçek bir devrim Marx. Ancak, Marx'ı içeriden sempatiyle eleştirdiğimiz zaman ayağımıza takılan çok önemli birkaç tane sorunla karşı karşıya kalıyoruz. Bir tanesi şu: Her ne kadar kendi yaşadığı bağlama eleştirel yaklaşabilme kapasitesi üzerinden kendini konumlandığı halde iki önemli şeye dikkat etmiyor. Birincisi, modernizmin metafiziğinden bihaber. İkincisi, emperyalizm kuramı yok. Yani kapitalizmin nasıl ortaya çıktığını anlatırken, sömürgeye ve sömürgeciliğin içerisinde inşa edilen modern siyasi düzenin metafiziğine dikkat etmiyor. Bu dikkatsizlik analitik ayrımlar üzerinden *-çok ilginç; diyalektik düşünen biridir Marx, ama her şeyi analitik olarak böler, parçalara ayırır-* yürüdüğü için, değişim ve üretim ilişkilerinin birbirleri arasındaki etkileşime dikkat etmiyor. Ben hayatımı Kapital'i okuyarak geçirdim diyebilirim. Marx'ın yaptığı gibi de pamukla başladım işe. Kapital'i açtığınız zaman görürsünüz, 2 bin pound pamuğun değişim ilişkilerini inceleyerek başlar işe Marx. Mr. Moneybags dediği bir adam pamuk alır, pamuk satar; birisi gelir, o pamuğu ondan daha pahalıya alır. O kâr eder; ama o pamuk ticareti yaparken, başka birisi de ondan kâr ettiği için sistemin içerisinde bir artı-değer oluşmaz. *“Demek ki değer denilen şey piyasada oluşamaz”* der Marx. *“O zaman, neye bakacağız; piyasadan kaçacağız, fabrikaya gireceğiz.”* Orada yanılır. Çünkü organizasyon denilen şeyin kendi içinde eşyayı değerli kılabilme potansiyeli vardır. İki ayrı insan grubu, sırf değişim ve üretim ilişkilerini farklı örgütledikleri için biri diğerinden daha az üretir, biri diğerinden daha çok üretir. Marx, bunu farklı sermaye artırım mekanizmaları içerisinde inceler; ama statik olarak inceler, sistemine entegre edemez. Yani değeri anlar, kültürel olarak kodlandığını söyler; ama yine de evrensel olarak onun tanımlanabileceğini söyler. Hayır, tanımlanamaz. Yine Marksist bir yerden bakıyorum, yanlış anlamayın, *“Marx yanlıştır”* demiyorum; onun varsayımlarıyla, Marksizm'in içinden bunu diyorum. Ama bu çok teknik bir şey; yani fazla detaya girmek istemiyorum. Marx olsaydı anlaşabileceğimizi düşünüyorum, ondan dolayı vicdanım rahat. Gerçi Marksistlerle anlaşamıyoruz; ama Marx'la anlaşabileceğimi düşünüyorum. Ben, bunu daha çok feminist politik iktisatçılardan öğrendim, kendim peydahlamadım, burada kasmayayım size. Yani çalıştığım meseleler değil bunlar. Kuram çok zor bir şey; mesela Nilgün'ün çalıştığı şeyler falan, o daha iyi bilir.

Ben, daha çok başkalarından öğrendiğim şeyleri burada satıyorum. Bu feminist politik iktisatçılar da, kadın meselesi üzerinden iktisadi ilişkilerin nasıl örgütlendiğini anlarken, Marx'ın aslında iktisadi ilişkileri eksik anladığını gösteriyorlar. Biz de oradan öğreniyoruz. Ama bence, ikimizin de varacağı sonuçları çok fazla değiştirmez bu.

İkinci sorunuzu da birincinin içerisine yerleştirip yanıtladım kendimce. Belki de çok doğru olmadı.

Soru: *Öncelikle böyle güzel bir ortam yarattığınız için teşekkür ediyorum, bakış açınız için teşekkür ediyorum. Bunları duymak isteyen insanlar aslında; bu pozitif bakışı, bu yapabiliriz yaklaşımını. Feminist politik iktisatçılar dediniz. Kusura bakmayın, kuramla fazla ilgilenmediğim için soruyorum. Bu feminist politik iktisatçıları biraz açabilir misiniz? Başka soru gelmediği için soruyorum; konuya dağıtacaksa konuşmayabiliriz de.*

Teşekkürler.

Koray Çalışkan: Mesela, bir yazardan bahsedeyim. Çok yakında Metis Yayınları'nda bir kitabı da çıkacak Türkçe, çok da hoş bir kitap. Yazarı J. K. Gibson Graham diye birisi. Beyaz Amerikalılar böyle alengirli, seksi isimler kullanırlar, uzun soy adlar falan. Aslında bu, iki kadın. Bir kolektif yazar ortaya atıyorlar ve kendilerine J. K. Gibson Graham diyorlar. Aslında Julie Graham ile Kathrine Gibson'un isimlerinden oluşuyor bu. “*Bizim Bildiğimiz Kapitalizmin Sonu*” diye bir kitapları var. Söyledikleri şu: “*Erkek Marksistler kapitalizmin gücünü fazla abartırlar, ona sahip olmadığı bir güç peydahlarlar. Oysa iktisadi ilişkilere baktığınızda, kapitalizmin o kadar da yaygın olmadığını görürsünüz*” diyorlar ve çok orijinal bir çizimleri var. Ben, bunu Birgün'deki köşemde de anlatmaya çalıştım. Birgün diye bir gazete var, hani hiç kimsenin okumadığı; orada pazartesi günleri benim köşem var, onu hiç kimse okumuyor. Orada anlatmaya çalışmıştım.

J. K. Gibson Graham, “*Dünyada böyle bir buzdağı var*” diyor. “*Bu iktisadi denilen ilişkiler bir buzdağına benzerler. Biz, kapitalizm deyince, kapitalist ilişkiler deyince yalnızca bu buzdağının birazcık üzerine bakıyoruz. Ama bunun altında, bu iktisadi ilişkileri kuran birçok şey var. Birincisi, aile ilişkileri vardır, piyasa ilişkisi olmayan. Kolektif değişim ilişkileri var. Paralı olmayan değişim ilişkileri var. Kadın emeğinin görünmemesi üzerinden yürüyen değişim ilişkileri var*” diyor.

Böyle, “kadın emeğinin görünmemesi üzerinden” diye alengirli bir laf ettim. Mesela şunu söyleyebilirim: Gayri Safi Milli Hasıla denilen rakamlar, piyasada dönen paranın ne kadar dolaştığıyla alakalı. Orada, siz çocuğa baktığınız zaman evde, bu buzdağını mümkün kılan bir iktisadi edim içindesiniz bir kadın olarak; ama Gayri Safi Milli Hasılda yoksunuz. Başka bir örnek vereyim.

Bu önümüzdeki pazartesi tarım sayımı üzerine bir yazı yazdım. TÜİK’in peydahladığı yeni bir istatistik var; bu istatistiğe göre, Türkiye’de tarım sektöründe çalışanlar *-bu, köylü demenin şık yolu* 184 gün çalışmıyorlar. Bu da, yılın yarısında yatıyorlar demenin şık yolu herhalde. Bu, kuyruklu bir yalan. Yok böyle bir şey. Size şöyle bir örnek vereyim: Maddi durumu daha iyi olan, 40-10 dönüm arası toprağı olan çiftçi aileleri arasında bir araştırma yapmıştım. Kadınların nasıl çalıştığına bakıyorsunuz. Kullandığımız tanım belli, ILO’nun standartları da belli, Çalışma Bakanlığının standartları belli; günde 8 saat çalışılır, haftada 40 saat çalışılır, onun dışı mesaiye girer. Böyle baktığınız zaman, bir köylü kadın yılda 370 gün çalışıyor arkadaşlar. Bir yılda o kadar gün bile yok! Yani bu adamlar diyor ya, “184 gün çalışmıyor” diye; kuyruklu yalan. Şunun gibi: Şu anda enflasyonun yüzde 11 olduğunu söylüyor TÜİK, değil mi; öyle diyor. Ben biliyorum, teker teker hesapladım; aylık geliri 1400 lira falan olan bir adamım, Boğaziçi Üniversitesinde yardımcı doçentim, devlet memuruyum, bu kadar. Benim evime giren tüpün fiyatı 55 lira. Eskiden tüp alırken evde kavga çıkmıyordu, şimdi çıkıyor. Bu kadar basit. Elektrik parası geldiğinde, eskiden orta sınıf aileyi sarsmazdı, şimdi sarsıyor. Doğalgaz parası geldiğinde sarsmazdı, şimdi korkunç derecede sarsıyor. Bitti. Yüzde 11 numarasını bana söyleme. Ha, yaparım ekonometrik modelini, ben de konuşurum onun dilinden; ama konuşmak istemiyorum uzmanlar gibi. Çünkü cidden sinirimi bozuyorlar. Yani bu kadar da boş konuşulur mu?! Bu kadar doktoralı insan bu kadar boş konuşur mu?! Sen nasıl, “Köylü 185 gün yatıyor” diyorsun?!

Orada kadınlar var ya, kadın emeği, bu kadın emeği burada görünmüyor, Gayri Safi Milli Hasılaya da yansımıyor. Gibson Graham’ın söylediği şu: “*Kapitalizm, kapitalist ilişkiler şu anda varolan iktisadi değişim ve üretim ilişkilerinin küçük bir parçası.*” Çok önemli olduğunu söylüyor bunun, önemsiz demiyor; ama “*Her yeri onlar kaplıyorlar*” diye düşünmememiz gerektiğini söylüyor. Bu zaten genişliyor. Biz bunun genişlemesini durdurmak zorundayız.

Şu anda nasıl genişliyor? İstanbul’da Su Forumu toplanacak,

suyu paralı hale getirecekler, paralı yapmaya çalışıyorlar. Bu ne; onu doğal kaynakları da kapsayacak şekilde *-doğal kaynaklar henüz paralı değil-* genişletmeye çalışıyorlar. Nasıl yapıyorlar; siyasi olarak yapıyorlar. Mesela, ilk kez toprağın alınıp satılabilen bir şey olduğu 1858 Arazi Nizamnamesi bu coğrafyaya geldiğinde, insanlar, “*Haydi ulan!*” falan demişler, “*Toprak alınıp satılır mı hiç?!*” Mesela hava vergisi diye bir şey koysalar ne yaparsınız şimdi? Arkadaşımız güldü. O zaman da toprağı piyasanın içine çektiklerinde güldüler. Topraktan başladı, suya geldi, bir süre sonra hava paralı olacak. Niye; çünkü “*Eğer hava paralı olmazsa, dünyanın oksijenini güzel, fizibl bir şekilde, iyi kullanamayız*” diyecek ekonomistler. Biz bu sefer para vermeye başlayacağız havaya. Şimdi siz de inanmıyor gibi duruyorsunuz; ama suya para vermeye başladık nice dir. Ben hatırlıyorum, İzmir’de bir şaşal su vardı. Ben, burada, ortaokuldaydım herhalde, Bornova’da okuyordum, şaşal su çıkardı, böyle naylon torbada, “*Kimse almaz yahu*” dedik, “*Böyle manyaklık mı olur; kim suya para verir*” dedik. Ama şimdi bakın, şunu bile parayla aldınız, bana içiriyorsunuz ve burası Makina Mühendisleri Odası. Yani ülkemizin en önemli kurumlarından biri olan TMMOB’ne bağlı Makina Mühendisleri Odasında suyu parayla içiyoruz.

Soru: *Türkiye’deki, yastık altı tabir edilen altın miktarının ne seviyelerde olduğunu düşünüyorsunuz? Bunun ekonomiye kazandırılması açısından herhangi bir çalışmanız oldu mu veya bu yönde bir çalışmalar okudunuz mu? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

Teşekkür ederim.

Koray Çalışkan: Vallahi, böyle bir çalışmam yok. Ne kadar olduğuna dair kimsenin de bir bilgisi yok; çünkü dışarıdan da altın geliyor. Kontrol edilen bir şey değil. Ancak, şu var: Polanyi’nin çok güzel bir lafı var; “*Maddi şeyler kültürel olarak kodlandıkları için değerlidirler*” diyor. Altına değer veriyoruz. Niye; ortada yok, o yüzden. O kadar altının ekonomiye kazandırılması ne demek; piyasaya dahil olması demek. O kadar altın ortaya çıkınca ne olacak; altının değeri düşecek. İnsanlar birikimlerinden olacak, altın da ortalıkta dolaşmaya başlayacak. Daha sonra piyasası derinleşecek; şirketler daha çok altın için, Bergama gibi, bütün ülkeyi siyanüre boğacaklar, uzun vadeli maliyeti daha fazla olacak.

O altın meselesini Mısır denedi. Mısır’da bankalar falan daha

az çalışıyor Türkiye’den. “*O altını ortaya çıkaralım*” dediler. Devlet, önce altını ortaya çıkarmak için kendisi satın almaya başladı. Bu, altının çevre ülkelerdeki piyasasını artırdı. Çevreden de insanlar altın sokup, hükümete satmaya başladılar. Birden altının piyasası çöktü. Çöktükten sonra altın Mısır dışına çıkmaya, el altından Ürdün’de ve Filistin’de satılmaya başlandı. Bu sefer hem altından oldular, hem paradan oldular.

Kişisel olarak insanların değerlerini nereye saklayacakları, kapitalist üretim ve değişim ilişkilerinin içerisinde konumlandığı sürece ne o insanlara, ne de sisteme yardımcı oluyor. Düşünün, şu anda bir değeriniz var diyelim, bir şey biriktirdiniz. Hepiniz çalışıyorsunuz, ben de bir 20 yaş büyük gibi görünüyorsunuz, benden daha çok para biriktirmişsinizdir herhalde. Benim çok birikimim yok, memur çocuğuyum. Diyelim ki üç beş kuruş paranız var, “*Ne yapacağım?*” diye düşünüyorsunuz. Dolara yatırırsanız, herkes dolara yatırsa, o çökecek. Bankaya mecbur yatırırınız; yoksa hırsız girer, alır. İzmir’de de epey yaygın bu; farkındaysanız, suç oranları çok arttı şehirlerde. Bankalar çökerse o para ne olacak? Arjantin’de ne oldu; kapattılar bankaları, paralar da gitti.

Varolan değeri taşıyan eşeğin bacakları titriyor. Yük kaydı. Nereye koyarsanız koyun gidecek. Çünkü yine Marx’ın terimlerini kullanırsam, asli olarak kullanamayacağımız eşyaya asli değerler atfediyoruz. Şu anda pamuk piyasası mesela. Pamuk piyasasında eskiden ne oluyordu? Buğday piyasasını düşünün. Çok buğday olunca ne olur; fiyat azalır, az buğday olunca fiyat artardı. Neoklasik bir mantık yürüyordu. Şu anda varolan buğdayın fiyatı, gelecekteki buğdayın nasıl üretileceğine dair inanç sirkülasyonu üzerinden şekilleniyor. Varolan buğdayın değil, opsiyon ve vadeli işlemler piyasalarında -*özellikle Amerika’da, Chicago’da buğday piyasası örgütlüdür*- ne olduğuna göre değişiyor. Ne yapıyoruz biz; 2 sene önce, Dünya Bankasının bas-kısıyla elimizdeki buğday stokunu sattık. Buğday sattığımız zaman, biliyorsunuz, öyle hemen, “*Sattım*” deyince satılmıyor; silodan indiriliyor, gemiye yükleniyor, gemi yolda gidiyor falan. “*Sattım*” deyince, 6 aylık bir süreci var o işin. Ondandır memlekette buğday kalmadı, buğday krizi çıktı. İnanılmaz fiyatlardan buğday almak zorunda kaldık. 145 dolara sattığımız buğday yüklü gemi bizim ambarımızı terk ederken, 346 liraya aldığımız buğday Türkiye’ye, Mersin’e taşıyordu ve bu gemiler birbirlerinin yanından geçiyorlardı. Neden? Buğday mı azaldı, buğday mı çoğaldı; hayır, spekülasyon hareketleri yü-

zünden. Onları kısmak zorundayız. Bu vadeli işlemlerin kapatılması gerekiyor. Asli piyasalara etkilerinin olmaması gerekiyor.

O kadar ironik bir durumdayız ki. Kapitalistlere, “Doğru dü-rüst kapitalist olun” diye rica etmek durumuna geldik.

Soru: *Aslında vadeli işlemler piyasasını çok önemsedim; yani bunu bu kadar iyi anladığımı zannetmiyordum daha önce, ama sen anla-tınca anladım.*

Teorik olarak çok iyi bildiğim bir şeydir; ama pratik olarak, iktisadi mekanizmalarda bunun nasıl sürdüğünü anlamamıştım. “Belirlenmiş bir gelecek inancı üzerinden sistemin kendisini kurduğu, orada belirlendiği ve aslında oradan sattığı bir inanç piyasası bu. Karşısında da başka bir inanç piyasası oluşturmak lazım” dediniz.

Koray Çalışkan: Yani biz, inanarak daha az modern olmuyoruz.

Soru: *Ama üç yıl sonraki beklenti var ya, aynı zamanda geleceğin belirlenmesini de yaratıyor; yani sadece bir inanç ilkesi olmaktan çıkıyor, belirleme ilkesine dönüşüyor.*

Koray Çalışkan: Evet, doğru.

Soru: *Tam da bu belirlemeye direnmemiz gerekiyor sanıyorum. Be-lirlenmemiş bir alan yaratmamız ve her türlü belirlenime direnmemiz gerekiyor. O zaman da feminist iktisatçıların çoğunun dediği gibi, belirlenmemiş alanları koruma üzerinden direniş mekanizmaları ya-ratmamız lazım.*

Koray Çalışkan: Hem bu, hem de diğer alanları katmamız gerekiyor kapitalizmin alanına.

Soru: *Bu belirlenmemişlik üzerinden, belirlenmiş alanlardaki belir-lenimleri değiştirmemiz lazım. Yani yaşam dünyasının sistemi belir-lemesi şeklinde, ilişkiyi tersine çevirmemiz lazım. Doğru mu anla-dım?*

Koray Çalışkan: Doğru, doğru, aynen bu. Yani tezahürlerin gerçekli-ği belirlediği bir dünyadan, gerçekliğin türevi yarattığı bir dünyaya geçelim diyoruz. Şu anda türevler kontrol dışı. Çok da kolay para ka-

zaniyor buralardan, çok da kolay para kaybediliyor. Baktığınız zaman, insanlar hep iyi hikayeler anlatıyor. Ben, opsiyon ve türev piyasaları konusunda, Amerika'dayken kurs aldım. Fena da değildim. Benden daha iyi olan bir kişi vardı sınıfta, Pierre diye bir arkadaşım. Adam o kadar başarılı oldu ki... Sahil bölgesi vardır Afrika'nın batısında. Sahil pamuğunun 4'te 1'ini tek başına trade etmeye başladı. O kadar büyüdü, o kadar gücü arttı. Reinhard, Fransız Devriminden üç ay önce kurulmuş bir şirket, dünyanın en eski pamuk ticaret şirketi. Fakat adam, kendine fazla güvendi. Vadeli işlemlerde aldığınız zaman, opsiyonda satarsınız; yani öyle bir ters işlem yapmanız gerekir. Bu adam daha çok para kazanmak için, bu işlemi yapmadı; fakat istediği pamuk üretilmeyince, opsiyonu elinden gitti ve bütün hayatı dağıldı. Babası İsviçreli bir doktor, annesi İngiliz bir öğretmen ve bir orta sınıf çocuktur. Şu anda, bir çöp şirketinde muhasebecilik yapıyor Londra'da. Hayatı dağıldı. Böyle o kadar çok hikaye var ki, bunları hiç duymuyoruz.

Ben, çok zenginlerle araştırma yaptım, pamuk tüccarlarıyla filan teşviki mesaimiz oldu. Hiçbiri, “*Ne güzel, devlet de bizim yapımızda, polis de*” diyen, öyle yaşayan insanlar değil. Ödleri patlıyor, işleri yürümüyor, açılan şirket kadar batan şirket var. Sistemşe ilgili bir sorun var.

Soru: *Gerçekten, çok sıkıcı bir konuyu çok heyecanlı bir şekilde anlatıyorsunuz. Teşekkür ederiz. Beni Chomsky'ye benzettiniz, ama hangisi? 60'lardaki, 70'lerdeki Chomsky mi, yoksa bugünkü Chomsky mi?*

Koray Çalışkan: Görünüş olarak benzettiğim için, elbette bugünkü. Ama ondan daha genç görünüyorsunuz.

Soru: *700 rakamıyla 55 rakamı arasında çok büyük bir orantı var. Bu aradaki farkı kapatmak çok korkunç bir hikaye. Hiç kimse de son zamanlarda bu rakamları mukayese etmiyor. Siz, çok açık bir şekilde söylediniz. Ama muhtemelen, bunda çok sıra dışı bir çözüm olacak. Çünkü Keynes de kitabını yazdığı zaman, 1930 buhranı çözülmüştü aşağı yukarı. Teorisini söylediği zaman, nasıl çözüldüğünü anlattığı zaman, Roosevelt, 1933'lerde çözmüştü aşağı yukarı. Yani bunun çözümü nasıl gelecek, bunu merak ediyorum. Belki de tamamen parayı sıfırlamak gibi. Almanya'daki enflasyonun yüzde trilyonlara vardığı*

bir zaman, markı ortadan kaldırdılar, yeni bir para birimi getirdiler. Yani şu anda akla gelmeyen bir çözüm mü olacak, ne diyorsunuz?

Koray Çalışkan: Çözümü birazcık anlatmaya çalıştım. Birincisi, 29'daki gibi, mali imkanların artması ve sisteme para pompalamasıyla çözülmesi mümkün değil. Gedik çok büyük, reel sektörün 11 katı. Orası götürüyor zaten. Aslında ne oluyor, biliyor musunuz? Anlattım ya, 10 yıl boyunca ipliğini satın almıştık birisinin. 10 liraya satıyordu adam, birisi geldi, *“Ben bunu 9 liradan vereyim şimdiden”* dedi. Birisi de geldi, *“8 lirayı vereyim, ver bu ipliği bana. Sonra onu 9'a satarım”* dedi. O ipliğin piyasası çöktü. O olmayan ipliğin üretilmesine dair inancın ayakta tuttuğu piyasa çökünce ne oldu; iplik de bitti. Bu mekanizmaya izin vermemek gerekiyor. Birisinin gelip, *“Ben, senin 10 yıllık ipliğini şimdiden alırım”* dememesi gerekiyor. Factring, spot piyasada yürüyor şu anda, borcun alım satımı. Ben geliyorum mesela, İstanbul'da Kazlıçeşme'yi inceliyorum. Mesela, birisinin size borcu var; ben geliyorum, *“Hocam, bu adamın sana 10 milyar borcu var. Vereceksin mahkemeye, avukat kapacak parayı, onlar kapacak parayı. Sen, alsan alsan 7 milyar para alırsın zaten. Gel, ben sana 7,5 milyar vereyim, sen kurtul bu işten, ver bu borcu bana”* diyorum. Alıyorum 7,5 milyar borcu, gidiyorum bankaya, *“Bu adamın 10 milyar borcu var”* diyorum. bankadan mektup geliyor, *“Ben, senin canına okuyacağım”* vesaire. Ne oluyor; borç ticareti başlıyor, borcun yeniden üretilmesi sayesinde bankalar para kazanmaya başlıyor. Bu ne demek; borcun ödenmemesi üzerinden banka, riski yeniden üretiyor ki, para kazanabilsin. Yani iktisatçıların, riski kontrol ettiğini iddia ettiği türev piyasalar risk üretim ilişkileri haline geliyor. Risk kontrol edilmiyor, herkes bir ateş topu yaratıp birbirinin eline atıyor, sonra hep beraber tutuşup gidiyoruz. Yani o yüzden durum kötü.

Soru: *Çok teşekkür ederim hocam, gerçekten iyi anlatıyorsunuz. Ben, öğretmenlik de yaptım, ama sizin kadar anlatamadım. Daha sonra PTT müfettişliği ve müdürlüğü de yaptım, emekliye ayrıldım.*

“Yastık altındaki” deyiimi bu olsa gerek; ufak ufak paralar biriktirerek, fonlarda değerlendirmek suretiyle, ileride nasıl bir sermaye edeceğini anlatıyoruz insanlara. Yalnız, bunun yaklaşımı çok farklı oluyor. Esnaf kesimi veya parası çok olanlar kriz bahanesiyle yanaşmak istemiyor. Aslında para biriktirmek onların yararına. Diğer kesimlere bakıyoruz, ancak karnını doyurabiliyor. Siz, bu siste-

me inanıyor musunuz? Bir de yaklaşım nasıl olmalı? O konuda bilgi verirseniz sevinirim.

Teşekkür ederim.

Koray Çalışkan: Birincisi, bu sisteme inanmıyorum. KOBİ'ler çok ciddi bir güç sahibi Türkiye'de şu anda. O gücü açıklayan tek şey, çalıştırdıkları çocuk işçilerin ve genç işçilerin açlık seviyesinde maaş almaları. Emek maliyeti çok düşük. Başbakanlığa bağlı bir web sitesi var. Türkiye'deki yatırımları özendirmek için kurulmuş bir web sitesi. *"Bizim düğmemize basın"* diyorlar. Düğme kırmızı bir düğme, üzerinde ay-yıldız var; o düğmeye basıyorsun, web sitesi açılıyor ve *"İşçi maliyetlerini şöyle düşürdük, şu kadar ucuza alırsınız"* diye övünüyorlar. Bunun üzerinden yürüyor. Ona dair bir emek hareketi olduğu anda, buradan çıkacak, Bangladeş'e gidecek o para. Bangladeş'e gidince ne yapacağız? Amerikalılar düşünüyorlar. Araba üretmiyorlar, hiçbir şey üretmiyorlar. Onlar ayakta kalırlar, çünkü herkes dolar kullanıyor. Onların dolarının kullanılması, ülke ekonomisine dair en büyük sübvansiyon. Bizim için geçerli değil. Yapacağımız şey bu; fazla abartmayacağız, kendi gücümüzü iyi tartacağız, örgütleneceğiz, daha mütevazı hayatlar yaşayacağız. Bu kadar.

Herkes Amerikalı olsa ne olur? Yandık! Ben oradaydım, 8 sene yaşadım Amerika'da. Çok değiştiğimi fark ettim. Yani insanlar inanılmaz tüketiyorlar, her yere arabayla gidiyorlar. Amerika, bir köy aslında. 4-5 tane büyük kentleri var. Mavişehir var ya Bostanlı'da, Amerika'nın her yeri Mavişehir gibi. Hepsi arabalarla dolaşiyor, inanılmaz benzin harcıyorlar, inanılmaz şeyler tüketiyorlar. Bir Amerikalı, normal bir dünyalıdan 25 kat daha fazla çöp üretiyor. Öyle yaşamayacaklar. Bizim de hayatımızı öyle kurmamız lazım. Küçükken, evimizin durumunu düşünüyorum; ekmek düşünce, öpüp başımıza koyardık, kaldırırdık. O bir değer. Onu atamazsın. Şimdi millet çöpe atıyor ekmeği. Hangi sistem daha ileri? Tamam, kabul ediyorum, dini bir imgesi var; ama iktisadi ilişkiler açısından baktığımda, o çok daha önemli, daha ileri bir aşama. Eskiden, eve Coca Cola alındığında, ben çok sevinirdim. Köfte ve patates kızartması olduğu zaman Cola alınırdı, çok sevinirdik. Şimdi de herkesin evinde, *"Ne içersin?"* diye soruluyor. Öyle bir soru mu vardı eskiden? *"Ne alırdın?"* Ne demek *"Ne alırdın?"* Nereden geliyor bunlar, niye bu kadar para harcıyoruz?

İnanılmaz bir emek sömürü tezgahı kurulmuş tekstil tezgahla-

rında. Şu anda tişört maliyeti 2 dolara filan düşmüş durumda. Ne oluyor; millet yıkamıyor. Yıkamayınca, herkeste bin tane tişört. Eskiden, 20 tane gömlek eskitmiş adam. Niye; o kadar uzun yaşamış ki, 20 tane gömleği olmuş. Bizim durum çok iyi değil, ama benim şimdiden 20 tane gömleğim var. Yazlıkları, kışlıkları düşünüyorum, 20 tane gömleğim var. Niye var? Bunları da sorgulamamız gerekiyor zaman içinde. Ama buna istekli miyiz gerçekten, emin değilim.

Banka denilen şey, kağıtlara tahvil edilen değer ticaretini yapıyor. İki tane kağıt göstereyim size. Burada iki tane kağıt var; birinde benim konuşmam yazıyor, diğerinde de 100 lira yazıyor. Bu konuşma daha pahalıya geliyor sizin Odanıza. Bunların değerleri var; bu değerleri de biz ayakta tutuyoruz, değil mi? Bu değer bir şekilde bir yerde toplanıp tekrar dağıtılması gerekiyor. Kime dağıtılacak; onu daha iyi değerlendirecek, kamu için değerlendirecek insanlara. Bu yüzden tek banka olması gerekiyor, özel bankaların olmaması gerekiyor, kapatılmaları gerekiyor. Neden? Özel bankalar, borcun peydahlanması üzerinden, türev ticaretiyle ayakta kalıyorlar. Bir bölümü de emeklilik fonları gibi fonlar yönetiyor. Dünyanın en büyük emeklilik fonu Kaliforniya Öğretmenleri Emeklilik Fonudur. Bu fonu da yöneten kadının oğlu, benim Amerika'dan arkadaşıım. Kadın yönetiyor bu fonu. Çok iyi bir yatırımcı. Diyelim ki, şu anda bir emekli öğretmenin maaşı 1000 liraysa, piyasalar çok iyi gidiyor, 2000 kağıt alıyorlar. Bir çöktü piyasalar, maaşlar 250 liraya düştü. İster misiniz bunu; istemem. Çalışan emekçi sınıflar için çok önemli bir prensip vardır; *“Ben, ayakta kalayım, doğru dürüst hayatımı yaşayayım, ayakta kalma şansım ortadan kalkmasın.”* Bu, emeklilik için alta düşülemeyecek bir kırmızı çizgidir. O kırmızı çizgiyi, arada daha fazla kazanmak için kaldırırsanız, kumar oynamaya başlarsınız. Kumarda da kazanmanın bir tek yolu var? Mesela, her ay Milli Piyango'dan ikramiye kazanabilirsiniz. Nasıl; her ay bir tam bilet almayarak. O tam biletin parasını bir tarafa koy, bir sürü para eder. Bu kadar basit.

Emeklilik fonlarının kamuda olması gerekiyor, kamu üzerinden bunun yapılması gerekiyor. Şeffaf olması gerekiyor ve insanların kontrol edebilmesi gerekiyor. Ama şöyle bir sorun var: Bu söylediğimin işleyebilmesi için, bizim demokratik ve şeffaf bir toplum olmamız gerekiyor.

Allah muhafaza, sosyalizm filan gelseydi 80 öncesinde bu ülkeye, ne olacağını düşünabiliyor musunuz; dağılır giderdik. Sovyetler'in güdümüne girerdin. Hiçbir şekilde bağımsız olma şansın

yok. Hiper militarize bir toplum, yani şu anda kırık dökük demokrasi-miz bile olmazdı. Biraz acı konuşuyorum, ama kusura bakmayın. Benim de fikri olarak, hissi olarak Deniz’lerden yana bir tavrım var. Asılmasaydı, 60 yaşında olurdu. Solcu mu olurdu hâlâ, bilmiyorum. Bir çoğu olmadı. Asmasalardı, belki galerisi vardı şimdi adamın. Demokratik, siyasi ilişkileri oturmamış bir toplumda sosyalizmi unuttun. Mümkün değil. Gelmesin de. Niye? O zaman, bütün ilişkileri devlet üzerinden kanalize edecekleri gibi, Birgün gibi gazete olur. Birgün’de, ÖDP haberi bile okuyamıyorsunuz. Neden; çünkü var olan ilişkilerin nasıl örgütlendiğine dair fikirler o ilişkilerin içerisinden geliyor, dışından değil. O yüzden, demokratikleşmemiş toplumda sosyalizm denemesi yapılamaz bile. “Önce sosyalizmi oturtalım, ondan sonra bakarız” diyenler de nereye savruluyorlar, biliyorsunuz. O yüzden, demokratikleşme, iktisadi ve siyasi eşitlik ve özgürlük bir arada yürü-mek zorunda. Bu şansımız daha çok var.

80 öncesinde Türkiye’nin sosyalist olma şansı yoktu, olamazdı. Yapısal olarak bu mümkün değildi. İyi ki de olmadı. Olsaydı, şu anda öyle bir durumda olurduk ki, belki bir kuşak yok olurdu, daha korkunç bir şekilde yok olurdunuz siz, Bulgaristan gibi Avrupa Birliği’ne girerdik, öyle bir şeyler olurdu.

Soru: *Teşekkür ederim. Yanlış anlamadıysam, vadeli işlemler borsa-sının sadece kriz anlarında değil; normal kapitalist sistemin çalış-ması için de kötü olduğunu söylüyorsunuz ve tümüyle kaldırılmasını öneriyorsunuz. Ama bunlar kurulurken, pamuk üzerinde bir şeyler yapıyor. Faydası olduğu iddia ediliyor, ama hiçbir ağırlığı yok.*

Koray Çalışkan: İsmi var. 2 milyon dolar harcadılar, kurdular, bir balya bile işlem görmüyor orada. Dolar filan işlem görüyor, onları da zaten başka yerden yapıyorlar.

Soru: *G-20’nin Zirve Toplantısında, krizi açıklama tarzı olarak, sa-dece türev piyasalardaki problemi ortaya koymuşlardı birinci prob-lem olarak. İkincisi de, çok tuhafı bir şekilde, dünyadaki bu yapısal reformların sağlıklı olmadığını söylediler. Bu ikincisi özellikle şaka gibi bir şey. Yani buna katılıyor musunuz? Yani dünyadaki yoksullu-ğu derinleştiren şey, aslında bu yapısal reformlardır; fakat onlar hâlâ bunun iyi yapılmamış olmasını krizin nedeni olarak açıklamış-lardı.*

Tamam, bu türev piyasalardaki krizden patlak verdi bu; ama arkadaşımızın söylediği gibi, kapitalizmin tüketicilere yeterli alım gücü verememesinden kaynaklanıyor esasen. Bu konuyu birazcık açmanızı isteyeceğim.

Bir de bir öneride bulunacağım. Siz, sendika olarak, üretici sendikalarıyla paket üzerine anlaşmışsınız.

Koray Çalışkan: Düşünüyoruz.

Soru: *Türkiye’de sendikalar aslında çok güçlüler, çok paraları var. Sendikalarla ilişkilere geçtiğimiz zaman, para içinde yüzüklerini ve bunu gayet savruk bir şekilde kullandıklarını görüyoruz. Mesela, 1929’da kriz olduğu zaman, Amerika’da şöyle bir şey gelişmiş: İşsiz insanlar bahçeler yapmışlar kendilerine, yani tarıma gitmişler. İşsiz adam, psikolojik olarak kendi yiyeceğini üretmeye gidiyor, orada çalışıyor, bir şeyler üretiyor; hem karnını doyuruyor, hem de o bunalımı aşmış oluyor. Daha sonra İkinci Dünya Savaşında “Zafer bahçeleri” diye bunu devam ettirmişler. Hâlâ Amerika’da böyle bir gelenek olarak devam ediyor bunlar. New York gibi bir yerde bile, hâlâ birtakım insanlar bahçecilik yapıyorlar. Sizin, “Buzdağının altı” dediğiniz şey bu.*

Türkiye’de sendikalara öneriyorum şahsen. Böyle bir şeyler örgütleseler şehir dışlarında, böyle bahçeler oluştursalar, işsizleri ayakta tutarlar ve sendikadan uzaklaştırmamış olurlar diye düşünüyorum. Sürekli şikayet etmek yerine, geleceği hazırlayan şeyler olur diye aklımdan geçiyor bu tür şeyler.

Teşekkür ederim.

Koray Çalışkan: Doğru. Aslında ekleyecek bir şey yok, söylediklerinize katılıyorum. Evet, vadeli işlemler piyasalarının tamamen kapatılması lazım. Opsiyon piyasalarının da kapatılması gerekiyor ve her üründe kapatılması gerekiyor.

OECD raporu da benzer bir şey. *“Evet, piyasa reformları işlemedi; ama aslen onlar piyasa reformu değildi, daha iyi yapılması gerekiyordu”* diyor bir bölümü. Bir bölümü de, *“Yok, piyasa reformu şeklinde yapılmaması gerekiyor bunun. Piyasayı kontrol etmemiz gerekiyor”* diyor. Nereden vurursanız vurun, isabetsiz gözlemler bunlar. Bunun en ironik örneği Mısır’da gerçekleşti. Mısır, dünyanın en iyi pamuğuna sahip. Uzun elyaflı bir pamuk, Giza 70 denilen bir pamuk.

Dünya Bankası diyor ki, “Piyasa reformlarını yapın. Dünyada, sizin gibi pamuğu olan bir ülke yok. Bunun sayesinde, dünya ticaretindeki payınız çok artar. Zaten yüzde 60’lardasınız. Bunun fiyatını da arttırabilirsiniz, çok güzel para kazanırsınız.” Tamam, tezgahı güzel kuruyorlar, bütün her şey özelleştiriliyor. Aynı yıl, Kaliforniya’da “Supima” diye bir pamukları vardır; onu üretmeye başlıyor Amerika. Çeyrek yüzyıl içerisinde Amerika, uzun elyaflı pamukta Mısır’ı siliyor. 960 tane üretici, 10 milyon çiftçiyi yok ediyor. Olay bu. Bu, işe yaramıyor.

Biz söylüyoruz, “Solcu” diyorlar, “Sen anlamıyorsun” diyorlar. Boğaziçi’nden filan olduğumuz zaman, biraz daha dinliyorlar lafımızı. Onlar söylüyorlar. Dünya Bankasında, Adams diye çok önemli bir adam var; Dünya Bankası uzmanı. Mısır’ı geliştirecek adamların başında geliyordu. En son, 2000’de makalesi çıktı. Net olarak, piyasa reformlarının Mısır’ı geliştirmediğini, gerilettiğini ekonomik modellerle de gösterdi. Tartışma bitti, yok tartışma. Yani ciddi bilim insanları arasında böyle bir tartışma yok. Gayri ciddi, duygusal, medyatik, Mehmet Altan gibi insanlar çıkıp bir şeyler söylüyorlar; ama ciddi birisiyle bunu tartışmıyorsunuz artık, bu tartışma bitti, yani bize kalmış durumda.

Sendikaların çok parası var. İki tip sendika var Türkiye’de; biri sarı sendika, biri sarı-kırmızı sendika. Sarı-kırmızı benim sendikam oluyor, Eğitim-Sen; yani kırmızıya yakın sendikalar. Sarılar da, Türk Eğitim-Sen ya da Eğitim-Bir-Sen gibi, biri MHP’ye, biri AKP’ye yakın sendikalar. Mesela eskiden, sendikal mücadele solun verdiği bir şeydi, artık sağın oldu. Eğitim-Bir-Sen ve Türk Eğitim-Sen, Eğitim-Sen’in toplam 2,5 katı büyük sendikalar, çok ciddi büyümüş durumdadır her yerde; İzmir’de bile büyüyorlar. Bu sendikaların çok paraları var, o paraları da lükse harcıyorlar. BMW’lere biniyorlar, üyelerine deri çantalar filan yaptırıyorlar. En son toplu görüşmede hükümetle anlaşmış, kendi sendika aidatlarını iki katına çıkardılar, para içinde yüzüyorlar. Ama Eğitim-Sen böyle değil.

Bahçeşehir diye bir özel üniversite var İstanbul’da. Beşiktaş sahil parkını işgal etmiş durumdadır ve Mimar Sinan Üniversitesinde, binaların önünü kapatarak, insanları ofislerinde boğmaya filan çalışıyorlar, manipülasyonlarla binalarını ellerinden almaya çalışıyorlar. Biz Eğitim-Sen olarak, Beşiktaş’taki -ben Beşiktaşlıyım aynı zamanda- Çarşı grubunu filan hesaba katıp, onları çağırıp, öğrenciler, memurlar, öğretim üyeleriyle birlikte çok büyük bir eylem yaptık. Ertesi

hafta, Türk Eğitim-Sen'den Mimar Sinan'daki üyelerine bir e-mail geldi. Bahçeşehir'le anlaşma yapmışlar; Mimar Sinan'ın Türk Eğitim-Sen'li üyeleri çocuklarını mastıra gönderirse, yüzde 10'unu eğitime alacaklarmış.

Türkiye'de, sendikaların büyük bir kısmı hikaye. Yapacağımız şey, hikaye diye bırakmamak, ikna etmeye çalışmak. Mesela, Türk-İş'in içerisinde şu anda radikalleşme eğiliminde olan bir sürü sendika var. O insanlara derdimizi anlatmaya devam etmeliyiz. Bir diğeri de, Çiftçi-Sen'le yapılan anlaşma gibi, kendi iktisadi değişim ve üretim ilişkilerimizi kurmak için adımlar atmak. Bu da yapılabilir. Çünkü çok daha ucuza, çok daha kaliteli malı bu ilişkiler üzerinden insanlara ulaştırabiliyorsun; bu kadar basit. Bu, yapılabilir mi; hayır. Çatı partisi konuşuyor insanlar. Bizim Eğitim-Sen'li arkadaşlar gitmişler, o çatı partisi... Onlar da haklı. Mesela ben, örgütlü değilim, partim yok. Benim bir tane örgütüm var; Eğitim-Sen. Ne ÖDP'liyim, ne EMEP'liyim. Çünkü ciddi gelmiyor o tartışmalar bana. Onlar onu tartışıyorlar, bu işlere zaman kalmıyor. Onlar olmasa da Eğitim-Sen olmuyor, çünkü diğer insanlar da örgütlenmiyor. Böyle bir direnme var. Bundan çıkış yolunu bulmamız gerekiyor.

Soru: *Haber-Sen İzmir Şube Yönetimindeyim. Sizi çok iyi anlıyorum. Birgün gazetesinde yazılarınızı da takip ediyorum. Geldiğiniz için de teşekkür ediyorum. Çok karmaşık bir konuyu son derece sade, açık ve eğlenceli bir biçimde anlattınız.*

Koray Çalışkan: Yanlış da anlatmış olabilirim.

Soru: *İnsanın kafasında bazı şeyler netleşiyor. Benim kafamda netleşti gerçekten. Teşekkür ediyorum. Keşke Haber-Sen'den arkadaşlarımızı ya da diğer sendikalardan arkadaşlarımızı getirseydik. Sizin Eğitim-Sen'li olduğunuzu bugün burada öğrendim. Sendikalar arası iletişimsizlik de var maalesef. İzmir içinde de böyle, KESK içinde de böyle. Ama sizden şimdi bir söz almak istiyorum. Biz davet ettiğimizde gelir misiniz?*

Koray Çalışkan: Tabii, gelirim.

Soru: *80 senesinden sonra karma ekonomiden vazgeçilmiş gibi görünüyor. Bu hatalı mıydı? Ayrıca, tekrar dönülmesi gerekir mi?*

Koray Çalışkan: Bilim insanlarının yaptığı araştırmalara baktığınızda, iki tane yanıt ortaya çıkıyor. Eğer kamu iktisadi teşekkülleri demokrasinin oturmadığı ortamlarda kuruluyorsa, her zaman var olan potansiyellerinin altında çalışıyorlar, performansları düşük oluyor. Fakat büyüme hızları üzerinden baktığınız zaman, özelleştirmeye birlikte, Türkiye’de ciddi bir gelişme görmüyorsunuz. Kaldı ki, kamu, kamu sektörünü elinde barındıran insanlar siyasi çıkarları üzerinden seçici bir özelleştirme mantığı yürütüyorlar. Her şey özelleştirilmiyor, bazı şeyler kamulaştırılıyor. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde olmadığı kadar kamulaştırılmış bir sektör var şu anda; inşaat. TOKİ, Türkiye’deki inşaat sektörünün yüzde 30’unu domine etmiş durumda. İnanılmaz bir sektör. Türkiye’de, hiçbir zaman kamulaştırma hiçbir sektörde bu kadar büyük olmadı. Bunu nasıl açıklayacağız?

Demek ki, özelleştirme ya da kamulaştırma, evrensel prensipler üzerinden değil; siyasi hesaplar üzerinden atılan adımlar. Siyasi hesaplar üzerinden yapılıyorsa, bizim de ona dahil olmamız gerekiyor; ama onu yönetebileceksek tabii. Ben diyorum ki, tamam, bankalar millileştirilsin, özel üniversiteler kapatılsın, hepsi kamu üniversitesi olsun. Her üniversite İstanbul Üniversitesi gibi yönetilecekse, Allah muhafaza, Bilgi Üniversitesi’ne kimse dokunmasın. Özel haliyle daha iyi.

Türkiye gibi toplumlar bu tür kararları, maalesef, çoğu zaman kendilerine güvenmedikleri için alamıyorlar. Biz, kendimize güveniyor muyuz sol olarak? Başbakanın söylediği bir laf var; “*Solculara bir bakkal dükkânı versen çalıştıramazlar.*” Çok mu yanlış? Var mı böyle bir deneyimimiz? Hangi iktisadi ilişkiyi kurup ayakta tuttuk 80’den sonra? Yani eğri oturalım, doğru konuşalım. Sağ, 1960’larda silindi, yok oldu. Sol, o kadar güçlüydü ki, muhafazakâr bir söylem, radyolara filan bile çıkamıyordu. Hayek diye bir adam var neoliberalizmin başında. Adam, bunalıma girdi, tek bir kişi kitabını okumuyordu, şimdi baş tacı ettiler. Ne yaptılar; iki-üç geri adım atıldılar, nerede hata yaptıklarını düşündüler ve inanılmaz bir örgütlenmeyle tekrar çalışmaya başladılar. Biz, şu anda birkaç geri adım atmamız zorundayız. Açıkçası, çok deneyimimiz yok. Üç kişi bir araya gelince dört ayrı fraksiyona bölünüyoruz, bir siyasi parti bile kuramıyoruz. Meslek Odalarımızda bile birbirimizle kavga etmeden, bir arada, meseleler üzerinden tartışmıyoruz. “*O Soğancı’dan yana mı, bu ÖDP’li mi, bu EMEP’li mi?*” vesaire.

Bu kültürü yerleştirmek zorundayız. Bu, ayağımıza takılıyor.

Önümüzdeki 10 senede, solcuların arasında, sosyal demokratların arasında, sosyalistlerin arasında genç kuşak bu adımları atabilirse, yeni çözümler bulacağız; atamazsa, bu tartışmalar devam edecek. Deneyimi biriktirmek zorundayız. Mesela kamulaştırıldı, ne oldu? Allah muhafaza, solcular kamulaştırdı, tamam; sırf EMEP’li diye, birisini işe almayacağını nereden bileceğim? Gerçekten potansiyellerin ortaya çıkacağını, eşitlik olmayacağını nereden bileceğim? Birbirimize güvenmezsek, birbirimize örgütsel olarak güvenmezsek *-şu anda güvenildiğini düşünmüyorum-* o mekanizmayı adilane çalıştıracak sistemi nasıl bulacağız? Benim korkum o. Şu halde kamulaştırmak, demokratik örgütlerimizin bile doğru dürüst çalışmadığı ortamda ne kadar doğru olur, bilmiyorum.

Soru: *Biz, o kültürü sağlam aldık; fakat 80 silindiri öyle bir geçti ki üzerimizden, çocuğumuza bakamadık, sütünü alamadık. Biz yaparız, buna gücümüz var ve yapacağız da.*

Bildiğim kadarıyla, Sovyetler’in şu anda biraz birikmiş doları var, doğalgazı da var, petrolü de var. Putin’in, KGB’den gelmenin getirdiği bir milliyetçilik duygusu var. Bu domino taşları Rusya’yı fazla etkilemeyecek gibi bir izlenim var bende.

Sovyetler dağıldı zaten. Rusya Federasyonu demek lazım. Rusya Federasyonunda korkunç bir otoriteryalizm var. Benim Rus arkadaşlarım var; arada söyleniyorum, “Türkiye’de solun durumu” filan diye. Moskova’da 20 kişi eylem yaptıkları zaman, “Kitleler kontrolden çıktı” diyorlar. Rusya korkunç bir toplum oldu, Sovyetler Birliğinden de kötüye gitti demokratikleşme anlamında. Yani bir durup düşünmemiz gerekiyor. Bir sürü insanın bu sosyalizm deneyiminden ne kadar rahatsız olduklarını bu kadar rahat söylüyorlar. Sonbahar filminde çok güzel ortaya çıkıyor.

Elka diyor ki, “Demek, sosyalizm için ha!” O kadar önemli bir soru ki. Elka, Gürcistan’dan geliyor. Biraz sakin durup düşünmek gerekiyor, duyguları biraz kontrol altına almak gerekiyor. Benim ki sorudan çok katkı oldu aslında...

Salondan: *Sermaye hareketlerinin, spekülatif hareketlerin, sıcak paranın denetlenmesinde Tobin vergisi gibi bir önlem, sizin deyiminizle, kapitalizme akıl vermek anlamında ne kadar etkili olur, durumu kurtarmaya yeter mi?*

Koray Çalışkan: Etkisi, birinci dünya için çok iyi olacaktır. Sermayenin merkezi olduğu yerlerde, sermayenin dolaşım maliyetini arttırdığınız zaman dolaşmaz.

Soru: *Bir de Türkiye açısından etkisini sormak istiyorum.*

Koray Çalışkan: Birinci dünyada çıkıyor bu mesele. Sermaye dolaşımını vergilendirelim, tamam. O zaman, buraya gelmez ki, Bangladeş'e de gitmez, Fransa'da kalır. Yani üçüncü dünya açısından kötü. Gelen sermayenin dolaşımını açısından vergiyi başlatırsın; ama mesele, neden birilerinin sermayesi olup, öbürlerinin sermayesi olmaması. Sömürgeciliğe dönmemiz gerekiyor onun için ve bu meselenin hallolması gerekiyor. O küresel asimetrileri yaratanların diğer tarafla bir ölçüde bunu paylaşmaya gönüllü olmaları gerekiyor ya da en azından onları sömürmeye daha az istekli olmaları gerekiyor.

Türkiye açısından da, şu anda sermayenin gelmesi iyi bir şey, kötü bir şey değil. Sermayenin olması da kötü bir şey değil, sermaye kendi içerisinde de kötü bir şey değil. Önemli olan, sermayedarların kapitalist üretim ilişkileri içerisinde bunu kullanmaları. Sermaye dediğiniz şey, bizim emeğimizi hep beraber bir havuzda toplayıp biriktirmemiz demek. Bunu da biriktireceğiz mecburen, yapacağız bunu. Borçlanacağız, birbirimize borçlanacağız, gelecek kuşaklara borçlanacağız. Bunun kapitalist ilişkilerin içerisinde örgütlenmemesi gerekiyor.

Kalan soruları topluca alayım. Süremiz bitmek üzere toplu olarak yanıtlamaya çalışacağım.

Soru: *Ben, bir ülkenin iç ticaretinin çok güçlü olması gerektiğini ve geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Amerika için, "Emperyalist olduğu için güçlü" tabirini çok zayıf buluyorum. Tabii, gömlek satışından, tekstil satışından bahsetmiyorum. Mesleğim gereği, gıda soğutmasıyla uğraşan birisiyim. Orada üzüm bağlarının büyüklüğüne ve Amerikalıların ne kadar müthiş üzüm ve çilek yediğine tanık olduğum için bunu söylüyorum. Yani büyük üretiyorlar ve insanlara da bu büyük üretimi yediriyorlar. Tabii, insan hayatı için güzel bir şey bu.*

Koray Çalışkan: Çok üretmek ve çok yemek mi? Tam anlamadım. Mantığı ne?

Soru: *Türkiye’de kişi başına yumurta tüketimi, üzüm tüketimi, her türlü gıda tüketimi ortalama olarak düşük.*

Koray Çalışkan: Yani Amerikan toplumu iyi besleniyor.

Soru: *Tabii ki, tabii ki. Ama daha ziyade, iç ticaretinin büyüklüğü olarak okudum bunu. Bu, paralel bir şekilde, diğer bütün tüketim ürünlerine yayılabilir.*

Türkiye’ye gelirsek, Türkiye’de de maalesef iç ticaretin gelişmemesi için herkes elinden geleni oynadı diye düşünüyorum. Tabii ki, ihracatımızın artmış olması övünülecek bir durum; ama iç ticaretini geliştirememiş bir toplumun böyle büyük bir ihracatla, hemen büyük bir tsunami ile karşı karşıya kalacağını görmek zor bir senaryo mudur acaba?

Koray Çalışkan: Güzel bir soru.

Soru: *Demokratik ilişkiler yerleşmeden, herhangi bir kolektif sistemin başarısız olacağını söylüyorsunuz. Buna katılıyorum. Ama burada şunu söylemek lazım: Daha önceki Sovyetler Birliği deneyimlerinin başarısızlığının temel sebebi, belli bir tarihten sonra bu ülkelerin, öz yönetim, işçi denetimi ilkelerini tamamen terk etmiş olmaları. Yani daha önce sovyet kelimesinin anlamı, mesela fabrika sovyeti, orayı yöneten işçiler demektir, öz yönetim organı demektir. Bunlar tamamen ortadan kalktı. Yani problemin temelinde bu yatıyor. Yoksa, demokratik ilişkiler tepeden inecek bir şey değil; o, kendiliğinden gelişir, sol düşünceyle beraber geliştirilmesi gerekir.*

Bir ilginç örnek vereceğim. Mesela 1990’da Sovyetler Birliği çökünce, Küba büyük bir ekonomik krize girdi. Zaten Amerika da ambargo uyguluyordu. Ondan sonra çaresizlik içinde, endüstriyel tarımı terk ettiler, kolhozları işçiler tarafından yönetilen kooperatifler haline dönüştürdüler, çok az da aile çiftçiliğine geçtiler ve geri kalan devlet çiftliklerinde de yönetime katılma yaptılar. Bugün Küba, tarımda dünyaya örnek olarak gösterilebilen bir ülkedir; yani çok büyük başarılar var. Yani zorda kalınca, başka çareleri yoktu, oraya gitmek zorundalardı ve onu yaptılar.

Koray Çalışkan: Zorda kalınca, sosyalizan çözümler çıkıyor.

Soru: *Sanal paranın da finans sektöründe sanal olarak büyümesi gibi, dünyada sendika dediğimiz zaman, sendika, kapitalist düzenin bir ürünüdür; yani sosyalizmde, komünizmde sendika yoktur. Ben, Rusya'ya da gittiğim zamanlarda "Sendikanızı görebilir miyim?" filan diye devamlı sorardım. Bütün işçiler sendikaya üye olurlar, aidat öderler. Sendika da devletin sendikasıydı. Nitekim, Polonya'da bir sendika kuruldu. Onun da amacı başkaydı. Bir tek o var Sovyetler Birliğinde sendika olarak.*

Koray Çalışkan: Biliyorsunuz, o da sağ bir sendika.

Soru: *Sağ bir sendika, ama siyasal bir sendika. Türkiye'de de sendikaların önemli bir kısmı solda yer alır. Yani bir sendikanın solda yer alması, eşyanın tabiatına aykırı mı? Sosyalizm olsa, zaten sendika olmayacaktır. Sendikanın solda olması sanal bir olay mı?*

Salondan: *Ne kadar ilginç olacak, bilmiyorum, ama şunu merak ediyorum: Mesela, IMF'den gelecek olan paradan bahsetmişsiniz biraz. Benim bildiğim kadarıyla, IMF'nin bunun şartı olarak bize söylediği noktalardan bir tanesi de, 2009'daki büyümemizin yüzde sıfır olması. Peki, oradan gelecek paraıyla biz nasıl kendimizi geliştireceğiz? Hem büyümemizi yüzde sıfırda tutup, hem bu kötü durumdan nasıl sıyrılacağız, bunu merak ediyorum. Belki de iktisatçı olmamamdan dolayı, bunun mantığını tam oturtmuş değilim.*

Koray Çalışkan: İlk baştan başlayayım. Ticaret konusunda sizin söylediğinize katılıyorum. Ticaret, değişim demek. O değişim ilişkilerini geliştirmemiz gerekiyor, ama farklı değişim ilişkileri var; asimetrik ve tüccarların dominal olduğu değişim ilişkileri vardır, simetrik ve kooperatiflerin dominal olduğu değişim ilişkileri vardır. Mesela, Türkiye'de baktığımızda, tüccarlar, pamuk olsun, buğday olsun, emtia piyasaya girmeden önce, "Üretim çok fazla, harika bir ürün geliyor, mahsul müthiş" filan diye ortalığı velveleye verirler. Neden; çünkü ona dair inanç artarsa, arzın çok olacağına dair fikri herkese yayarlar ki, fiyatı düşürebilsinler. Bir böyle bir rejim vardır, bir de Amerika'daki gibi. Mesela, Amerika'daki üreticilerin hiçbiri piyasada tek başına kalamaz, hepsi kooperatifler üzerinde örgütlenmiştir. Vadeli işlemler filan gibi, piyasaları örgütlediği yerde çiftçi, kendi öz örgütlenmesiyle ona karşı koruyabilmiştir kendini. Ama Türkiye'de bu geçerli değil.

Üretim olarak bakıldığında, pamuk, hem endüstriyel, hem tarımsal ilişkilerin göbeğinde yer alıyor. Amerikan parasının 4'te 3'ü bile pamuktur, yani o kadar çok kullanılan bir şey.

Araştırma yaparken, Söke'de bir adamla karşılaştım. Yıllarca Ticaret Odası başkanlığı yapmış. *“Ben ettim, ben yaptım”* diyen yaşlı erkek tipi vardır ya, öyle bir adam. *Ben gittim, Amerika'da, yerinde inceledim. Adamlar bilimsel eğitim yapıyorlar, bilimsel ekim yapıyorlar. “Onlar alıyorlar şu kadar dönüm, biz burada toprağı mahvettik. Hiçbir şey alamıyoruz. Bizim köylü cahil”* dedi. *“Ne kadar alıyorlar?”* dedim, *“O bin alıyorsa, biz 500 alıyoruz”* dedi.

Son 20 yıl Amerika'nın hallaç edilmiş pamuk ortalaması 752 kilogramdır. Dünya ortalaması 550 kilogram. Gerçekten çok gelişmişler ve dünya ortalamasının yüzde 50'si daha çok verim alıyorlar. Türkiye ortalaması da 1000 kilogram, Amerika'nın yüzde 50 fazlası. Bu nasıl oluyor? Çünkü küçük çiftçilik var, çok daha üretken bir sistem var. Bu arkadaşta bunu söylediğin zaman, *“Yok hocam. Sen git, ona bir daha bak”* diyor. Yani bu hikaye dönüyor sürekli. Amerikan toplumu çökmüş bir toplum. Çok sevdiğim bir insan türüdür Amerikalı; ama gıda üzerinden, tarım üzerinden oradan öğrenilecek hiçbir şeyimiz yok; ama ticaret üzerinden öğrenilecek çok şeyimiz var. Her şeyde anlaşmak zorunda değiliz. Birçok şeyde anlaştığımız için, duygusal olarak yine yakın hissediyoruz birbirimize. Bir şeyde anlaşmalıyız; bizim nazar boncuğumuz olur.

Hocam, demokratik ilişkiler konusunda söylediğimize katılıyorum; katılmamak elde değil. Sovyetler'de, o demokratik meseleyi bıraktıkları zaman, birbirlerini vurmaya başladıkları zaman, zaten iş sarpa sarmıştı. Oradan da bir yere varamadılar. Dünyaya çok çektiirdi Sovyetler birçok açıdan; ama yaptıkları en kötü şey, Rus tarımını ve Rusya'nın çevresindeki küçük çiftçileri ortadan kaldırmalarıydı. Yalnızca traktör kullanmayı bilen bir köylü nüfus ortaya çıktı ve onlar artık domates bile yetiştiremez oldular. Şu anda onu geri getirmeye çalışıyorlar, onu da geri getiremiyorlar. En son, Antalya'dan bizim köylüleri ithal etmeye başladılar çiçek yetiştirsinler filan diye.

Sosyalizmin ne olduğunu henüz bilmiyoruz, kapitalizmin ne olduğunu biliyoruz. Sosyalizm, bir amaç, ileriye doğru gidiyor. O yüzden, nasıl yürüyeceğini söyleyemezsiniz. Ama demokratik kuram, demokrasi meselesi, siyaset bilimcilerin çok çalıştığı bir mesele. Bir önemli sonuçları var; ancak güçler birbirlerini dengeleyeceklerse, kurumsal olarak dengeleyebileceklerse demokrasiler işliyor. O yüzden,

seçimlerin olması gerekiyor, farklı sosyalizm anlayışlarının birbirleriyle yarışabilmesi gerekiyor, farklı sendikaların ortada olabilmeleri gerekiyor. Benim, topyekûn devrime inancım yok. *“Bir şey yapacağız, dünyayı örgütleyen bir ortak nokta bulacağız, onu alaşağı edeceğiz ve her şey iyi olacak”* şeklinde olmayacak. Zaman içerisinde onu yapacağız. Çalışmamız gerekiyor. Siyaset de çok zor bir şey. İnsanlar da genelde, *“Siyaset yapacağıma film seyredelim”* diyor. Haklılar da. Yani Türkiye soluna biraz bulaştıysanız... Sağına bulaştıysanız iyi, kişisel olarak bir şey kapma şansın var; soluna bulaştığın zaman, kişisel olarak bir sürü şey kaybedersin, hayatını kaybedersin, malın mülkün gider. CHP’li bile olsan, kahven varsa, elinden o gider filan. Gördüğüm kadarıyla, insanların algılayışı bu. Marx ne diyor; *“Hepsi yanlış anlıyor”* diyor. Ben, öyle bir Marksist olmadığım için, bunu söyleyemiyorum. İnsanlar bir sürü şeyi doğru anlıyor. İnsanlara doğru bir şey sunabiliyor muyuz, sunamıyor muyuz, şu anda krizimiz o.

Ezgi hanımın güzel sorusuna geliyorum. Şöyle güzel bir şey var: IMF’dekilerin hepsi tüccar, piyasa mantalitesine inanıyoruz. Piyasalar da çok önemli bir şey. Koşullar değiştikçe meseleler değişir. IMF’nin parasını alırsın, koşullar değişir, sen de o parayı istediğin gibi kullanırsın. Bu kadar basit. Bu bir.

İkincisi, IMF’yle böyle bir anlaşma yaparsın. 2009’da getirecekleri şey, *“Kamu finansmanını daha açık verecek şekilde yapalım”* şeklinde. Özel sektörde, bir sürü insan işini kaybediyor, değil mi? Devlet memurları işlerini kaybediyorlar mı; kaybetmiyorlar. *“Maaşlarınızı yüzde 10 düşürelim”* diyecekler. Türk-İş, Kamu Sen, *“Memleketimizi kurtarmak için bir şeyler yapmamız”* diyecek tabii. O zaman biz, ne yapacağımızı düşüneceğiz. Ama o paranın alınması gerekiyor, o paranın kullanılması gerekiyor, o paranın kullanım koşullarını doğru dürüst müzakere edecek bir hükümet olması gerekiyor. Şu anda, ne CHP, ne AKP, ne MHP bunu yapabilir. Hepsi iktisadi olarak aynı şeyi söylüyor. Kültürel kodlar üzerinden siyasetleri farklı. Onu da yapabilecek tek şey sendikalar ve demokratik kitle örgütlerinin, gündem yaratacak ve onlara fikir sağlayacak, örgütlerine fikir sağlayacak bir dinamizme kavuşması gerekiyor. Onu da yeterince yapamıyorlar, çünkü sol siyasetlerin kendi içerisindeki çekişmelerin ana alanı olmuş durumda. Tarihçiler yüzyıl sonra baktıkları zaman bunları söyleyecekler bize.

